

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

— Տարեփակ .

երե

433

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

— Սրահ՝ խօսքեր .

Ե .

436

ԿՐՕՆԱ-ԽՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Կեանքին վերաբերեալ հարցեր — Իսեալը (2) .

X

439

Հայաստանեայց Եկեղեցին (5) .

Ե . Վ . Տ .

444

ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ

— Կոմիտասի Սրինգը .

ԱՇՈՏ ԳՐԱՆԻ

448

ԲԱՐՈՅԱԽՕՍԱԿԱՆ ԵՒ ԽՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Քիբեկարգ .

HERBERT READ

449

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Հոփսիսի եւ Գայիանե կոյսե՞ր Սպանիոյ մէջ (2) ԱՐՏԱԽԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

452

ՆՇԻՆԱՐԳ ՆԱԽՆԵԱՑ

— Պարականոն շարականներ .

Հրատ . Ն . Վ . ԾՈՎԱԿԱՆ

454

Հարիւրամեակ «Բազմավէպ»ի .

457

Պ . Համբարձում Պերպերեանի Համերգը .

458

Ներգաղթ Պաղեստինէն .

459

Ս . ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

— Ամսօրեայ լուրեր .

461

Փանկ նիւթոց 1947 շարուն .

462

ԲԱԺՆԵՐԻՆ

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ . Շիրին 10

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION

Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

Ս Ի Ո Ն

ԻԱ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1947

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 12

ԽՄԲԵԳՐԱԿԱՆ

ՏԱՐԵՓԱԿ

Պէ գոցենք «Սիւն»ի այս տարեշրջանը, խորունկ համոզումով թէ մեր ուժերուն չափովը ծառայեցինք Հայ Եկեղեցւոյ, հայ ժողովուրդին և հայոց մշակոյթին: «Սիւն»ը մեծ անուններու շքախումբ մ'ունի իր ետին, որոնց մեծ մասը այսօր հանգչած են առ Աստուած: Հակառակ ասոր կարելին ըրինք մեր հանդէսին ընծայելու արժանաւոր կեցուածք մը, պայմաններուն ներած չափովը անշուշտ:

Այս տողերը չունին նպատակ տարուան մը ընթացքին մեր իրազործումները թարմացնելու ընթերցողներու յիշողութեանը մէջ, այլ կը կազմեն տեսակ մը անդրադարձ՝ ցաւին մէջը մանաւանդ մեր մտադրութեանց լիովին իրազործուած չըլլալուն:

«Սիւն» չունեցաւ դուրսէն լայն աշխատակցութիւն, մասնաւորաբար իր իսկ նկարագրին բերումէն ծագած դժուարութեանց պատճառաւ: Հայ բանասիրութիւնը չլքուեցաւ անշուշտ, բայց չերեւաց հոն վճռական նուաճումներու կերպարանքին տակ, որ «Սիւն»ի սերելագոյն և հիմնական նպատակներէն մին է: Կրօնական գրականութեան մեր բերած քիչ մթերքը որակի ազնուական արժանիքներով կը կարծենք ուշագրաւ: Պիտի ուզէինք աւելին՝ այս մարզին վրայ՝ արձագանգ ըլլալու միջազգային կրօնական շարժման, անկէ ընդունելու անհրաժեշտը մեր հոգիի ազնուացման ի սպաս: Գրական, բանաստեղծական, քննադատական ճիւղերը ունեցան իրենց կարելի կերպարանքները մեր հանդէսին մէջ այնքան՝ որքան թերթին ծրագիրը կ'արտօնէր:

Զգուշ եղաւ «Սիւն»ը ազգային ներքին յորձանքներուն խառնուելու, բայց մեծ համակրանքով դիմաւորեց այն բոլորը՝ ինչ որ իբրեւ բարիք և զեղեցկութիւն սկիզբ առաւ և իրազործուեցաւ մեր ազգային ու մշակութային կեանքին մէջ: Հայրենադարձը, մեր մտքի որոշ նուաճումները, և անոնց կարգին մեր մեծ կորուստները, ուրախութեան և տրամութեան փոխադարձ զգացումներով լեցուցին զմեզ: Զուգեցինք միջամուկ ըլլալ կարգ մը ժամանակէն և թիւր դատումներէ պաշուած և առաջարկուած հարցերուն, խոր գիտակցութեանը մէջ մեր ըրածին, այնքան խոռով այդ կացութեան ներքը չստեղծելու համար նոր կնիքներ:

Ոչ ոք կ'անգիտանայ թէ մեր եկեղեցական, և սգգային կեանքի ամենէն փափուկ և ներքնապէս լուրջ շրջաններէն մին է զոր կ'ապրինք: Հայութիւնը իբրև ազգ, ունի անշուշտ իր Հայրենիքը և զայն հոգացող կառավարութիւնը, որու նկատմամբ ինչ որ ալ ուզենք մտածել մերն է վերջապէս. եթէ կ'ուզէք՝ նոյն իսկ՝ բիրտ անգամ աւելի մերինը քան ուրիշինը: Սակայն արտաքոյ Հայրենիքին տակաւին կը մնայ հոծ թիւ մը ժողովուրդի, Գաղթահայութիւնը որ թէև սկսած է հոսիլ Հայրենիքի մեծ զանդուածին մէջ, բայց որուն մեծագոյն մասը, իբրև քանակ և որակ, տակաւին կը շարունակէ մնալ արտաքոյ, ազգային Հայրենիքէն: Կարգ մը բախտորոշ պարագաներ միջամտեցին անշուշտ այս վերջին տարիներուն, որպէսզի ահաւոր պարագաներու հետեանքով իրարմէ անջատուած երկու կէսերը, ղէթ զաղափարական տեսակէտով, անբաժան մնան իրարմէ՝ ցեղային զգացումի, կրօնական հոգւոյ և մշակութային ձգտումներու սերտ առնչութեամբ:

Արտաքին ճակատներուն վրայ սակայն ամէն ինչ տակաւին ի լինելութեան է, ու զփոխար է զգալ և տեսնել մեր վաղը, մանաւանդ սփիւռքի մէջ: Պարտինք աւելի լուրջ ըլլալ փշոյլ ամէն հովին չբանալու՝ մեր բոլոր առաջատարները: Ճիշդ է թէ սփիւռքի հայութեան մէջ ողջ և առողջ է տակաւին հայութեան ոգին, որ աղբիւրն է այն բոլոր կարելիութիւններուն և բարիքներուն որ երէկ մերն էին և այսօր մերը պէտք է ըլլան: Սփիւռքի մէջ տղ ինք ազգովին, զի ունինք էական այն տարրերը, որոնցմով կը յորինուի ժողովուրդի մը կենդանութիւնը. մեր հաւատքը, որ է մեր եկեղեցին, մեր ինքնութեան շիղջ, որ է մեր լեզուն. մեր գոյութիւնը արժևորող ամենէն մեծ առաւելութիւնը, այսինքն մեր գրականութիւնն ու մշակոյթը:

Ազգերը կ'ապրին ազատութեան մէջ, ու քաղաքականէն աւելի՝ հոգեկան ազատութեանը մէջ: Այս ճշմարտութեան ապացոյց է մեր պատմութիւնը, Դարեր և դարեր ենթարկեալ ու գերի ապրեցանք քաղաքականապէս, բայց երբեք չդադրեցանք ապրել իբր ազգ, վասնզի բնաւ չկորսնցուցինք մեր հոգեկան ազատութիւնը, որուն տէր մնացինք միշտ մեր լեզունովը, մեր գրականութեամբը, ու մանաւանդ ասոնց իսկական պատասպարանը հանդիսացած մեր եկեղեցիով:

Երբ խօսքը կ'ընենք հոս եկեղեցիին, Հայ եկեղեցիին, չենք ուզեր ակնարկել այլադաւան հատուածներուն, ուշ կամ կանուխ դէպի սպազգայնացում բացուած այդ ճամբաներուն, որոնց մասին պարզ է մեր տեսութիւնը և քանիցս հրապարակուած այս էջերուն վրայ, այլ այն մտայնութեան, որով տեսակ մը կարծեցեալ ազատականութեամբ կամ ազատախոհութեան մէջէն, մեր երիտասարդութեան և մանաւանդ մտաւորականութեան պատկանողներէն ոմանք կը բռնադատեն ինքզինքնին նայիլ մեր եկեղեցիին, զայն նկատելով իբր լոկ ազգայնական կամ մշակութային հաստատութիւն: Հայ եկեղեցին, ամէն բանէ առաջ բարոյական զօրութիւնն է, աւետարանէն մեր կեանքին մէջ հոսած և զմեզ ազգովին բարձրագոյն կարելիութիւններու և իրագործումներու առաջնորդած ոյժը, որ հայ քաղաքակրթութիւնն է, հայ արուեստը, հայ հոգին: Մեր մշակոյթը, մեր լեզուն, միայն ու միայն Հայ եկեղեցիով է պայմանաւոր, նոյն իսկ այսօր, առանց Հայ եկեղեցւոյ ոգեկան ոյժին և պահպանող ու զատող ազգակ-

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՍՐՏԷ՝ ԽՕՍՖԵՐ

«Քեզ միայն մեղայ Տէր
եւ չոր առաջի քա առաջ»:
ՍԱԼՄՈՍ

Սուրբ Գիրքը աստուածային է գերազանցօրէն, վասնզի հոն մարդկային հոգին այնքան ճիշդ կերպով պատկերացուած է՝ որ դարերը փոխանակ զայն տփգունելու, աւելի յստակ ու խոր կ'ընծայեն: Երեք հազար տարիներ առաջ գրուած, սակայն հաւատարմօրէն կը պատմէ մարդկային հոգիին ներշնչումները, կասկածները, տագնապները: Ո՞ր մարդ, ո՞ր ժողովուրդ հոն չի գտներ իր պատմութիւնը, իր կեանքին պատկերը:

Եթէ համեմատութեան զննեք սաղմոսները օտար ժողովուրդներու կրօնական գիրքերու հետ, պիտի աեսնենք թէ անոնցմէ իւրաքանչիւրը կը պատմէ որոշ ազգի մը եւ ժողովուրդի մը կեանքը, իսկ սաղմոսներու մէջ կայ մարդկայինը, բոլոր գարեւրու մարդուն կեանքը: Յոյն մը, հնդկի մը, բարբարոս մը չէ որ մեզի կ'երեւի այդ էջերուն վրայ, այլ մարդկային հոգին իր դարաւոր պահանջներով, սրբութեան, սիրոյ եւ ներուզամտութեան ձգտումներով: Ս. Գիրքը վեր է բոլոր սեփական ժամանակներէն: Մարդկային իւրաքանչիւր դարը անկատար է, ուր արժէքները ստէպ կը բարձրացունին ու կը խոնարհեցունին, օր մը միտքը, միւս օր սիրտը կ'ընդլայնէ իր տիրապետութեան շրջանակը, եւ ամէն դար այսպէս կը փորձելի երեակայել թէ իր հետ ունի բովանդակ ճշմարտութիւնը, անոր համար մարդկային դարաշրջանները շատ յաճախ, նեղ միտ, աղանդաւոր եւ անգութ են, վասնզի մարդկային հոգիին մէջ կողմը միայն նկատի ունին:

Սուրբ Գիրքը միայն արժանի է մարդկութեան գիրքը կոչուելու, վասնզի ան լոկ կրցած է պատկերել մարդը այնպէս՝ ինչպէս որ ան կրնայ ըլլալ իր բոլոր մեծութիւններով, թշուառութիւններով, դիտուած մարդկայինէն աւելի աստուածային

հայեցողութեամբ, առանց նկատումներու եւ լիակատար:

Բնաբանն աղաղակն է յիծ ու մեղաւոր հոգիին մը, դառն խոստովանութիւնը Դաւիթ Թագապսակ մարգարէին: Զմեռ ու զեր հոռ պատմել իր զոյգ ոճիրները, որոնց խղճահարութեան ներքեւ՝ անշուշտ իր հոգիէն պէտք է փրթած ըլլայ այս աղաղակը: Առարկան ըլլալ այնքան շնորհներու, եւ թունաբարել Աստուծոյ օրէնքը այնքան բրտօրէն. ճանչնալ երկնային ուրախութիւնները, եւ թողուլ որ աղատի իր հոգին. սաղմոսներովն ըլլալ Աստուծոյ փառքին, եւ ապա խալտառակել ինքզինքը ամբողջ ժողովուրդներու առջև: Այս բոլոր հակասութիւնները կը միանան ընելու համար Դաւիթը աննման օրինակ մը մեղաւորի, բոլոր ժամանակներու համար:

Մարդը ըստ ուսնայ, պարտապան մըն է իր պարտաւորոյ՝ Աստուծոյ առջև. առած է անկէ բաներ ու պարտի վճարել զանոնք տոկոսով: Ոն՞ղճ հաշուեկէի: Սուրբ Գիրքը, մանաւանդ Նոր Կտակարանը, վեր է այս արտում առեւտուրէն: Գիրատնէութիւնը կը ներէ երբ արժանի նկատէ ենթական ներողամտութեան, առանց նկատի ունենալու մեղքերու թիւը: Եւ անոնց օրակը: Մաքսաւորներ, պոռնիկներ, աւազակներ, չիթ մը արցունքով, վայրկեանի մը անկեղծ զղջումով, կրնան կործանել իրենց մեղքերուն լեռները:

Մեզմէ իւրաքանչիւրը որ կը ճանչնայ ինքզինքը, եւ գիտէ իր յայտնի եւ անյայտ մեղքերը, երբ կը մտածէ Դաւիթ մասին, մեղքին մեծութիւնը չէ որ կը գրաւէ իր ուշադրութիւնը, այլ անկեղծութիւնը, ուժգնութիւնը զղջումին: Մեղանչելը աւանգ մարդկային է եւ անխուսափելի, չենք կրնար չմեղանչել, աւելի մեծ յանցանք է սակայն մեղանչելէն աւելի անկէ փախչիլը, զայն ուրանալը, զայն դիմադրաւել չուզելը, չզղջալը մէկ խօսքով: Մարդը Աստուծոյ կ'երթայ հեռանալով յաճախ անկէ, անա կեանքին ճշմարտազանց իրողութիւնը: Քանիներ օր/իշնան օր/ամէն օր, շատ յաճախ իրենց ճշմարտաներուն մէջ եւ կամ մեղքին գէժ իրենց մղած պայքարի ճակատին վրայ: Դաւիթն ալ մարդ է եւ ունեցաւ իր սայլաքաւմը: Սակայն նախնին մէկ խօսքը կը փոխէ անոր հոգին

և ինք Սևտուռոյ կը դառնայ: Բժեղ միայն մեղայ տէր և չար առաջի քո արարի՜ն:

Թէ մարդկորէն որքան դժուար է թա-
գաւորի մը համար, որ արեւելեան ինքնա-
կալ մըն է, ամէն բան ընելու կարող, խոս-
տովանիլ թէ ինք մեղաւոր է, երբ նկատի
ունենանք իր բարձր դիրքը, իր միջավայրը,
իր բարեկամները: Սակայն Դաւիթ մեծ եւ
անկեղծ հոգի մըն է: Սուրբ Գիրքը կը
խօսի հոգիի անբուժելի չարութեանը մա-
սին. բայց սիրտը այն ատեն միայն վատ
է, երբ կը մերժէ ընդունելու իր մեղքին
պատասխանատուութիւնը: Մարդիկ առհա-
սարակ չեն ընդունիր իրենց մեղքը, իրենց
յանցանքը, յաճախ զայն կը կապեն իրենցմէ
զուրս շարժառիթներու, և կամ կը վերա-
գրեն իրենց ընկերոջ: Ուշագրաւ է հոս
սաղմոսեօրէն արտայայտութիւնը, Բժեղ
միայն մեղայ տէր և չար առաջի քո արա-
րի՜ն: Էն առաջ կը ժտած է Աստուծոյ, որուն
գէմ մեղանշած է: Մարդիկ առհասարակ
իրենց մեղքին մէջն իսկ կը մտածեն թէ
ուրիշներ տեսա՜ն, թէ կարելի է ուրանալ
կամ չքմեղել զայն. և երբ ապահով են
թէ ուրիշներ տեսած չեն զայն, կամ
կարելի է ու եւ կերպով արգարանալ,
յաճախ վատօրէն չեն ունենար քաջու-
թիւնը ստանձնելու համար անոր պա-
տասխանատուութիւնը: Այս է աւա՛ղ աշ-
խարհիկ բարոյականը, փրկել միայն ե-
րեւոյթը: Սակայն իրական ապաշխարողը
մարդոց և երևոյթներուն չի կապեր իր ա-
րարքը, այլ Աստուծոյ: Բժեղ միայն մեղայ
տէրն:

Կարենալ Դաւիթին հետ յայտարարելու
իր մեղքը, մարդս պարտի ունենալ այն
ներքին անկեղծութիւնը որ զինք գէմ առ
գէմ կը բերէ մեղքին, և իրեն զգացնել
կուտայ այն զգուշանքը որ մեղքին է եւ
ազնիւ ու մաքուր հոգիին փոխադարձաբար:
Այս անկեղծ զգացումը սակայն շատ յաճախ
կը մթազնի մարդոց մէջ կարգ մը իմաս-
տակ գաղափարներով: Մեղքը իրեն ճու-
ղութիւն, գերազանցօրէն, անձնասիրութեան,
մարդիկ շատ յաճախ կը ձգտին մը-
տածելու թէ անձնասիրութիւնը մեղք է, թէ
իրենք պարտականութիւն ունին մշտա-
ծելու իրենց մասին, և թէ ուրիշներ պիտի
չուզէին զբաղիլ իրենցմով, եթէ իրենք
չուենային պահանջուած խնամքը իրենց

անձին նկատմամբ, Ո՞վ չունի այդ խնամքը
իր անձին և իրեններուն նկատմամբ, բը-
նութեան ամենախոնարհ արարածներէն
սկսեալ մինչև համիմատաբար աւելի բար-
ձրագոյն կարգերը:

Դաւիթը անձնասէր մը չէ, սովորաւոր
չէ, անձնապաշտութիւնը առաքինութիւն
մը չէ իրեն համար: Գիտէ թէ մարդիկ
միայն իրենք իրենց համար չեն ապրիր,
թէ կեանքը նպատակ մը ունի, և թէ ոչ
ոք մարդկորէն իրաւունք ունի գոցելու իր
սիրտը ուրիշի ազադակին և պետքին առջև.
Թէ ինչ որ մեր հաճոյքը և կարծեցեալ մե-
ծութիւնը կ'ապահովէ շատ յաճախ, ուրի-
շին դժբախտութեան և ցաւի գինն է:

Այս զոյգ զգացումներէն վերջ, երբ ինք
կ'զգայ թէ անձնասէր եղած է, և թէ անձ-
նասիրութիւնը մարդկային չէ, ու չի հաշ-
տուել ընկերութեան և անոր պահանջներուն
հետ, մեղաւորը կ'զգայ թէ ինք մեղանշած
է Աստուծոյ գէմ: Հոս է որ մարդուն մէջ
կը ծնի կրօնական զգացումը, երբ կը
մականքերէ թէ իր բոլոր սխալները ընկե-
րին և նոյնիսկ ինքզինքին գէմ, ուրիշնը-
պատակ չունին, բայց թիւրիւ Աստուծոյ
կամքը լուծելու իր օրէնքը: Հոգին պէտք
է լեցուած ըլլայ իսկապէս աստուածային
զօրութեամբ և սիրով, կարենալ վեր մը-
նալու մարդկային բոլոր նկատումներէն,
խօստովանելու համար ոչ միայն իր միտքը
այլ ըսելու Դաւիթի հետ, Բժեղ միայն մեղայ
Տէր և չար առաջի քո արարի՜ն: Պատաս-
խածը այս զղջումին, Նաթանի խօսքը
ուղղած Դաւիթին, Ե՛ւ տէր անցոյց զքե
զմեղս քոն:

Ինչպէս բնութեան, այնպէս ալ բարոյա-
կան օրէնքներու մէջ ներքին և փոխադարձ
յաջորդականութիւն մը կայ, որոնք անմի-
ջապէս կը յաջորդեն իրարու և կ'ամբողջա-
ցնեն զիրար: Հազիւ անձրեկի կաթիլները կը
մօտենան արեւին և կը շինուի ծիածանը.
հազիւ ձայնը արձակուած լեռան, կը ծնի
արձագանքը. նմանապէս անկեղծ քաւա-
քողական զղջումին կը յաջորդէ թողու-
թիւնը: Ասիկա որքան քնական, նոյնքան
և աւելի հոգեբանական և կրօնական իրո-
ղութիւն մըն է, որոն սքանչելի երևոյթ-
ներով լեցուն է մարդկային պատմութիւնը:

Յետոյ գիտակից հոգիին համար կեան-
քը աւելի է քան ինչ որ կը կարծենք առ-

հասարակ, ֆիզիք կեանքէն աւելի բարձր հոգեկան կեանքը կայ, մօտ Աստուծոյ, որ չի սահմանափակուիր շնչելու, գործելու և մտածելու մէջ միայն։ Աստուած մեր էութեան բարձրագոյն սահմանին վրայ է։ Անոր հասնելով մեր մարդկայինը իր լուսութեան կը հասնի։ Մարդուն կեանքը անվերջ կուի մըն է նիւթին և խորհուրդին, երկրաքարէ կիրքերու և բարձրագոյն խաղալին միջև։ Մարգս չի կրնար հրաժարի ոչ իր մեղքերէն և ոչ ալ Աստուծէ։ Բարիին տենչը սակայն ամենէն լուսաւոր և մեծ գիծն է մարդուն հոգիին, և այն՝ գերազանց ապացոյցը բովանդակ արարչութեան մէջ մարդուն ունեցած գիրքին անժխտելի բարբառութեանը, որով մարդը կը գիտակցի իր բրածին և անողի կը վարէ ինքզինքն ու իրերը։

Դիւրին չէ մարդուն համար դէմ առ դէմ գալ իր մեղքին և խոստովանիլ զայն։ Հոգեկան մարդին վրայ սուբբերուն, հերոսներու, բացառիկ ու մեծանուն անհատներու միայն յատուկ է այն արարքը։ Կարօլու Ծ. Թազաւորը Սպանիոյ, տէրը Եւրոպայի կէսին և Ամերիկայի, որուն պետութեան վերայ արեւը մայր չէր մտնէր, իր կեանքի վերջին տարիներուն ճգնաւոր դարձաւ և մեռաւ։ Այս արքան՝ դէպի մենաստանը տանող իր մեղքը լնչ էր, պատմութիւնը կը լուէ, բայց երեւակայութիւնը կրնայ իր հրաշքին լուսարձակը նետել, տեսնելու համար այդ ծիւրանաւորի խղճմտանքին մէջ չամբողւած դժնիկը մեղքին, որ կը տանջէ և կը մղէ զինք անձնուրացութեան։

Մարդկային առաքելութիւններու ամենէն խօսուն և զեղեցիկը անկեղծութիւնն է, և բանալին իր ներքին մեծ մղուսնունդուն։ Ոչ մէկ բան ճիշդ կը հնչէ մարդուն վրէժէնքին մէջ որ ի բնէ անկեղծ չէ։ Որովհետեւ ստախոսութիւնը և կեղծիքը մեղքերու ամենէն սողոսկուններն են։ Մենք ինքզինքնիս կը յայանենք մեր նշմաններուն, խօսքով, նայուածքով և շարժումներով։ Ով որ կը ստէ, կեղծ նշան մը կը պարզէ գիտակցօրէն, անփստահութիւն կը ներշնչէ այն բոլոր նշաններուն վրայ, զորս պիտի կրնար պարզել աւելի վերջը, և կը կազմաւորէ գրութիւնը փոխադարձ վստահութեան, որուն վրայ կը հաստատուի մարդկային կեանքը։ Մուտք, անկեղծութեւն

թեան պակասը, մեր մէջ կը խեղդէ առաքելութեանց ամէն կարելիութիւն։

Դաւիթ անկեղծ է և առաքելի, ուրբ գրական զեղեցիկ բացատրութեան համեմատ, մէկը որ «Աստուծոյ նայուածքին տակ կ'ապրէր»։ Արդ, ով որ իր բոլոր մտածումները, իր սրտին բոլոր շարժումները կը բանայ «ի ծածուկ տեսնող Հօրը», անիկա անկեղծ է ու ճշմարիտ և կեցած փրկութեան և յաւաքողութեան ճամբուն վրայ։ Մեղմէ շատեր կը նմանին անտառներու մէջ զբոսնում ժայռաքարերուն, որոնք ծածկուած են հաճոյատեսիլ, մազցիկ տունկերով, բայց դարձուցէ՞ք զանոնք, և անոնց ներքե պիտի նշմարէք զազբելի զեռուններու խումբեր, որոնք պիտի փախչին նոր թագստոցներու խնկիր։

Հոս է ահա Դաւիթին մեծութիւնը, անիկա իր բովանդակ կեանքին մէջ րոպէ մ'իսկ չունեցաւ շիկնելու Աստուծոյ առջեւ։ Վասնզի ան իր մէջ կ'ապրեցնէր բարոյական մարդու զեղեցիկ և հզօր հոգին, որ իր մարդկօրէն գալթումներէն ու անկումներէն միշտ կրցաւ վերականգնել զինքը, և անոր ինքնակալ երեւոյթին տակ կենդանի պահանջ շարունակ մարդաբէի և բանաստեղծի խիղճը։ Մարդկօրէն մեղքեր ունեցաւ, բայց կրցաւ բարձրանալ անոնցմէ վեր և լուալ ինքզինքը այս կեանքին մէջն իսկ։ Երջանիկ մահկանացու, որ ինքնին կերտեց իր անահուսթիւնը։ Այսպէս են մեծ հոգիները որոնք անակնկալ կերպով կը յայտնուին ու կը յայտնագործեն իրենց ցեղը։ Անոնց մեծութեան զազունքը իրենց պատկանի կամ գրեթէ ծնող ցեղին, Աստուծոյ յայտնութեան ապացոյցն է իրմով մարդուն և փոխադարձաբար։ Այդ է պատճառը երբ ինք կ'աղաղակէ։ «Ինչ միայն մեղայ Տէր» կ'ընդունի պատասխանը նախ թան Մարգարէի բերանէն ձեւ Տէր անցոյց զքեզ զմեզս քոս։

Ե.

ԿՐՕՆԱՆԻՄԱՐԱՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԵԱՆՔԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՀԱՐՑԵՐ

Ապացոյցք Աստուծոյ գոյութեան. — Այդ փաստերը հետեւեալ չորս խումբերու կը վերածուին:

1. Էակաբանական (Ontologique) փաստը, զոր կազմեց Անսելմոս, կը կայանայ Աստուծոյ մասին, իբրեւ կատարեալ էակի մը մասին: Մեր ունեցած գաղափարէն՝ աւոր իրականութիւնը հզօրացնելուն մէջ, կատարեալ էակը անկատար պիտի ըլլար, եթէ Պոյութիւնը պակսէր իրեն. ուրիշ Աստուծոյ գաղափարն ինկէ՛ն ինկողէն աւոր գոյութիւնը: — Պատասխանելով իրեն ժամանակակից Gaunilo վանականին, որ կ'ըսէր թէ ուրիշ պէ՛տք էր հաւատալ թէ իրապէս գոյութիւն ունի երանաւէտ կղզին, որուն գաղափարը այնքան գեղեցիկ նկարագրութիւններով յղացած էին առասպելները, Անսելմոս կը յարէր թէ երբ խնդրը հունաւոր աւարկաներու վրայ է, հարկ չկայ գաղափարէն անպատճառ իրականութիւն հետեցնել, բայց այդպէս չէ գերագոյն էակի պարագային, վասնզի առանց իրականութեան, բացարձակը կը գաղբէր իր անունին համապատասխան էութիւն մ'ունենալէ: — Էակաբանական փաստը յետոյ իր պաշտպանը ունեցաւ յանձին Տէքարտի և հակառակորդը Քանդի մէջ, որ ուժգնապէս հերքեց զայն: Ըստ այս վերջին փիլիսոփային «իրականութիւն» բառը ոչ մէկ փոփոխութիւն առաջ չի բերեր իրեն մտայն-ղացքին վրայ: Եւ իրականութիւնը կ'ըսէ. ան, ոչինչ ունի աւելի քան հարկը ճնշաւոր սկուտը, և իրականութիւնը կըրնայ՝ աւելեալ գաղափարին վրայ, առանց որ ենթացրուած այդ հարկը սկուտներուն որեւէ բան աւելցած ըլլայ:

Քրիստոնեան համոզուած է թէ Աստուած քոյ է, փորձառական ստուգութիւն մըն է ասիկա, զոր ոչ մէկ հակառակ ապացոյց պիտի չկրնար խախտել: Բայց էակաբանական փաստը չէ որ կը ծնի միտքին մէջ այդ համոզումը: Առողջ տրամաբա-

նութեան մէջ, գաղափարը պէտք չէ գաւազանուի իրականութենէն, նոյնիսկ՝ երբ խնդրը գերագոյն էակին վրայ է: Գաղափարը չի կրնար երբեք ենթադրել իրականութիւն: Պէտք է արդարեւ, գիտել թէ բացարձակ պատճառականութեան գաղափարը գերագոյն էակին վրայ՝ միւս կատարելութիւններու կարգին՝ գոյութիւն ալ կ'ընդունի, իսկ գոյութեան գաղափարը գոյութիւն չէ բնաւ: Եւ կրնամ խորհիլ թէ Աստուած քոյ է, առանց սակայն առոր համար իրաւունք ունենալու դուրս ելնել գաղափարի շրջանակէն, վասնզի իմ մտապատկերացումներս չեն կրնար իրականութեան իբր անվրէպ կահուն ծառայել: Մէկ խօսքով էակաբանական փաստը արդէն համոզուածներուն վրայ միայն կրնայ հարկադրել ինքզինքը. անկա չի կրնար Աստուծոյ գոյութիւնը ապացուցանել անոնց՝ որ ուրիշ ապացոյց չունին անոր հաւատալու համար:

Կ'աւարկեն թէ քանի որ անհունին գաղափարը գոյութիւն ունի մեր մէջ, պէտք է որ տեղէ մը եկած ըլլայ ան մեզի, կամ քանի որ մենք չենք կրնար յառաջ բերած ըլլալ զայն մեր մէջ, ըստ այսմ հունաւորը չի կրնար անհունը ստեղծել, պէտք է որ զայն մեր մէջ դրած ըլլայ անհուն էակը, որ կ'իշխէ մեր վրայ: Բայց այս պատճառաբանութիւնը բուն էակաբանական ըսուած փաստին չի պատկանիր: Գոյութեան հաստատումը, արդարեւ, կը հիմնուի ոչ թէ զուտ գաղափարի յղացքին այլ պատճառականութեան սկզբունքին վրայ միայն:

2. Տիեզերաբանական (cosmologique) փաստ. — Առաջին պատճառաբանութիւնը այլամերժօրէն տրամաբանական է: Փորձառութեան հետ կապ չունի ան բնաւ: Մի միայն գաղափարէն է որ ծնունդ կ'առնէ գերագոյն իրականութեան մտածումը, առկէց է ջերմ յարուժը զոր անոր մասին ունին գննութիւնը արհամարհող և բնագիտական ակներևութենէն ակորժող միտքերը: Տիեզերաբանական փաստը, ընդհանրապէս, երեւոյթներու ուսումնասիրութեան վրայ կը հիմնուի, արդիւնքէն աչխարհին կը մեկնի անյետաբանական միջնակապատճառը այսինքն միջնակա Աստուած վերանալու համար: Միայն որովհետեւ տրե-

գերք բազմազան կերպարաններով կ'երևի, իրեն համեմատ կազմուած պայցուցու- թիւնն ալ նոյնպէս ալլազան ձեերով կը կատարուի. ասոնց մէջ պիտի գնենք աստուածաբանական, ապացոյցի ալ, որ ֆիզիքական վախճանականութենէն Աստու- ծոյ. գոյութիւն կ'եղարկացնէ: Ասոնց մէջ ընդհանուր առմամբ իբր յեւարան կը ծա- առայէ ներթական աշխարհը, իր յատկանի- շերովը միայն, այսինքն իրաց ստեալ հո- գեկան եւ բարոյական իրականութիւնները, որոնք իրենց կարեւորութեան համար ան- ջատարար նկատի կ'առնուին: Այս փաս- տարկութիւնը հետեւեալ պատահորութեամբ կը պարզուի Թովմաս Ագուինսցիի բովան- դակութեան մէջ:

ա) Առաջին փաստը՝ կը հիմնուի Նաւ- ժուԱի գաղափարին վրայ, փորձառութիւնը կը սորվեցնէ մեզի թէ աշխարհի մէջ ամէն բան կը շարժի, ամէն առարկայ, որ կը շարժի, շարժիչէ մըն է որ շարժման մէջ գրուած է. ֆիզիքական երեւոյթներու շղջ- թայաւորումին մէջ բոլոր առարկաները միանգամայն շարժեալ եւ շարժիչ են: Բայց այս շարքը չի կրնար անհունապէս շարու- նակուիլ, վասնզի ամէն շարժիչ միանգա- մայն շարժեալ ըլլալով, ուրիշէ մը կ'ընդունի իր շարժումը, այսինքն ինք շարժում չունի իր մէջ: Ուրեմն եթէ չկայ շարժիչ մը որ ի սկզբանէ շարժում չունենայ ինքն իր մէջ, այդ ածանց շարժիչներէն ոչ մին չունի շարժում, եւ տիեզերքին ընդհանուր շարժումը առանց պատճառի է: Հետեւա- բար որպէսզի աշխարհի մէջ փոխանցուող շարժումը իրական ըլլայ եւ ոչ թէ կեղծ, պէտք է լինի առաջին շարժիչ մը, որ կը շարժէ բոլոր բաները, առանց ինք շարժե- լու ոչ մէկ բանէ, ու այս գերագոյն շար- ժիչին կուտանք Աստուած անունը:

բ) Ներդուող օինգերաբանական փաստք կուգայ պատճառականութեան (causalité) ծա- նօթոյքէն: Ֆիզիքական երեւոյթները մեզի կը ցուցեն պատճառներու եւ արդիւնքնե- րու անընդհատ շարք մը, որուն մէջ ամէն պատճառ նոյն ատեն արդիւնք է, եւ ամէն արդիւնք՝ պատճառ: Այս շղթայաւորումին մէջ պատճառը անհրաժեշտ է արդիւնքին համար, վերցուցէք պատճառը, արդիւնքը ինքնին կը դադրի: Բայց իրական պատ- ճառը, պէտք է ըլլայ այնպիսի պատճառ

մը որ նոյն ատեն արդիւնք չըլլայ, վասնզի եթէ արդիւնք ալ է, ըսել է թէ կ'ընդունի եւ կը փոխանցէ պատճառականութեան գոր- ծիւթիւն (action) ու ճշմարիտ պատճառը պէտք է ալ աւելի վերք փնտռուի, որպէսզի տեսական արդիւնք ըլլայ, պէտք է որ իրա- կան պատճառ ըլլայ, ու ինքնին կը ջնջինք բոլոր արդիւնքները, եթէ մեթոհնք ըն- գունիլ պատճառ մը, որ պատճառ ըլլայ տանց արդիւնք ալ ըլլալու, այս գերա- գոյն պատճառականութիւնն է որ Աստուած կը կոչենք:

գ) Ներորդ փաստը կը քաղուի կարելիի եւ հարկաւորի գաղափարէն: Տիեզերքին մէջ միեւ կը ճանչնանք իրողութիւններ, որոնք կարելիութիւններ են, այսինքն պա- րագաներուն համեմատ կրնան ըլլալ կամ չըլլալ: Բայց եթէ այս երեւոյթները կրնան ըլլալ կամ չըլլալ, պէտք է ընդունիլ թէ անոնք միշտ եղած չեն. վասնզի եթէ միշտ եղած ըլլային պիտի չկենային չըլլալ: Կարելի այս աշխարհէն վեր պէտք է ուրեմն գոյութիւն ունենայ միակ անհրա- ժեշտ սկիզբ մը վերածուող օրէնքներու ամբողջութեան մը, այս է նոր մէկ յատ- կանիւր այն էակին զոր քրիստոնէական մտածումը Աստուած կը կոչէ:

դ) Չորրորդ փաստը՝ գլխի շղթայատող իրականութեանց գերազանցութեան ասթի- ցաններէն (degrés d'excellence) քաղուածն է: Այդ իրականութիւնները մեզի այնքան ա- լելի կամ նուազ ճշմարիտ, արդար եւ բարի կ'երևին եւ մենք այդպէս կը դատենք գա- նոնք, որքան աւելի զիրենք ունեցող ա- ռարկան մօտաւոր է ճշմարտին, արդարին եւ բարիին: Պէտք է ուրեմն որ բացարձա- կապէս բարի, բացարձակապէս ճշմարիտ եւ բացարձակապէս արդար էակ մը ըլլայ, ա- ռաջին ազբուրը այն յատկութիւններուն՝ որոնցմէ անկատար կերպով իրենց վրայ մօտեւ չունին ստեղծուած իրերը. աշխարհի մէջ ամէն կատարելութեան սկիզբ եղած այդ էակին է որ Աստուած անունը կը որուի:

ե) Տիեզերաբանական ինդերորդ փաստը վերջապէս կը քաղուի ֆիզիքական երեւոյթ- ներու ամբողջութեան մէջ ըմբռնուած վախ- ցանականութեան (finalité) գաղափարէն: Կը հաստատենք թէ տիեզերքը կազմուած է կարգ մը որոշ վախճաններու համար: Արդ, այս հանգանակները չի կրնար պատահական

ըլլալ՝ ամենուրեք՝ ուր մենք նպատակ մը կը տեսնենք, իմացական էակի մը ներկայութիւնը կը հետեցնենք, վասնզի նպատակը կ'ենթադրէ առաջադրուած առարկայ մը գորկարելի է հետապնդել։ Իբրեւ ընդհանուր վախճանականութիւնը մեզի կը յայտնէ ուրիշ մտածող առաջին պատճառ մը, վերջին գիծ՝ որ կ'ամբողջացնէ Աստուծոյ մասին մեր կազմած գաղափարը։

Ինչպէս կը տեսնուի, այս ապացոյցները, իրենց զանազան ձևերու մէջ, ամենքն ալ կը կանգնին բաւարար պաճեառի (raison suffisante) սկզբունքին վրայ։ քանի աշխարհ գոյութիւն ունի, պէտք է խելամուտ ըլլալ անոր, պէտք է իրողութիւններ բացատրող տեսութիւն մը յայտնել անոր մասին։ Բազմաթիւ փոխոյնութիւններ, որոնք կը փորձեն թէ բանականութեան միջոցաւ կարելի է ճշմարտութեան վերահասու ըլլալ (dogmatiste) կը խորհին թէ՝ ապացուցանելով տիեզերքէն անջատ Աստուծոյ մը գոյութիւնը՝ այս փաստարկութիւնը կը ջախջախէ համաստեղութիւնը։ Հարկաւոր է, սակայն, քննել թէ մինչև ո՞ր աստիճան ինչդ է այս կարծիքը։ Տարակոյս չկայ թէ, իր ամբողջութեան մէջ առնուած, Տիեզերքաբանական փաստը կը հաստատէ թէ աշխարհ պատճառ մը ունի, բայց ի՞նչ բռնութիւն ունի այս պատճառը։ Այդ պատճառաբանութիւններէն հետեւեալ եղբակացութիւնները միայն կարելի է հանել։

ա) Վերի փաստերուն առաջին երկուքը զմեզ կը տանին ծանօթոյքին առաջին շարժիչի մը, որ նոյն ատեն առաջին պատճառ է։ Բայց այդ առաջին պատճառը, մեզի ներկայացուած իր այդ ձևին մէջ, արդեօք աշխարհէն իբրեւ անջատ կ'ներկի։ Ոչ ընաւ, անիկա կրնայ ինքնակաց (immanent) պատճառ մըն ալ ըլլալ, որուն ուժով վախճար պիտի կարենար իր մէջն ունենալ հուշաւոր երեւոյթներու ամբողջութեանը մէջ յայտնող իր սկզբունքը։ Այս բացատրութիւնը ընդունակ է տրամաբանական տեսակէտով այնքան սրուշապէս պաշտպանելու որքան յաւիտեական ե անսահման Աստուծոյ մը բացատրութիւնը։ և կարգ մը կողմերով նոյն իսկ աւելի բնական և պարզ է ան, քանի որ միութեան կը վերածէ Աստուծոյ և Տիեզերքի երկուութիւնը։ Ամէն պարագայի մէջ, առաջին

պատճառի մը կամ առաջին շարժիչի մը ծանօթոյքը համաստեղութեան դէմ բաւարար յենակէտ մը չի հայթայթեր մեզի։

բ) Յաջորդ երկու ապացոյցները զմեզ աւելի լաւ կերպով կը տանին գէթ ըստ երեւոյթին, նպատակին։ քանի որ կը թուին հաստատել հարկաւոր էակ մը, որ աղբիւրն ըլլայ աշխարհի մէջ ամէն կատարելութեան, և սակայն, հոս ալ նորէն, լուրջ տարակոյններ կը ծնին։ Ճշմարիտ է արդեօք որ տիեզերքի յարաբերական կատարելութիւնը կը պարտաւորէ զմեզ ընդունել սկզբնական կատարելութիւն մը՝ ուսկից պիտի քաղէին լուսաւոր էակները, զանազան աստիճաններով, զիրենք զատորոշող յատկութիւնները կամ ստորոգելիները։ Այս նախահական կատարելութիւնը գաղափարէ մը՝ մեր միտքին ստեղծագործութիւնն աւարտէր բան մըն է արդեօք։ Կ'ըսուի արդարեւ, թէ այդպիսի ծանօթոյք մը չի կրնար մեր անկատար բանականութեան արդիւնքն ըլլալ։ Բայց ինչ որ հոս կը մոռցուի այն է թէ մարդս, բոլոր կառուածներուն մէջ, առարկայ մը իր բոլոր թիրոջներէն մերկացնելով վերացնելու կարողութիւնը ունի, ինչպէս կ'ընէ արուեստագէտը իր երեսակայութեամբ ստեղծելով բնութեան մէջ գոյութիւն չունեցող յորինուածք մը։ Ինչո՞ւ այնպէս չբացատրել զմեզ մտազգաղեցնող իմացքին ծագումը, առանց դիմելու՝ այդ գաղափարը կազմ և պարտաւոր մեր միտքին մէջ դնող էակի մը ենթադրութեան հոս ալ, մէկ խօսքով, տիեզերքաբանական փաստը չի հակառակիր համաստեղութեան։

գ) կը մնայ վերջին փաստը։ «Աստուածաբանական» գաղափարը, զոր շատեր առանձին նկատել կ'առնուն, իր ուրոյն արժէքի համար, կ'երեւի թէ, այս ուրաւ, աշխարհի նոյն ինքն աստուածեան (theiste) ծանօթոյքին կ'եննեն, վասնզի նպատակը, կ'ըսեն, կ'ենթադրէ իմացականութիւն, ապա ուրիշն և անձնաւորութիւն։ Բայց ի պատասխան ասոր, կարելի է ըսել թէ պէտք է ընդհանրապէս զգուշանալ շփոթելէ այդ երկու եզրերը։ Մեր կեանքին մէջ անշուշտ մենք ոչ մէկ տեղ չենք տեսներ իմացականութիւն՝ առանց խորհելու կարող եղող անձնաւոր էակի մը, ուստի նպատակի մը հետքը, զայն ճանչնալուս պէս, իսկոյն մար-

գու մը ներկայութիւնը եզրակացնել կուտայ մեզի: Եւ սակայն կարելի է տաանց ըմբռնել պատճառականութիւնը, եթէ ընդունինք համաստեւածութեան վարկածը: Տիեզերքի ներկայացուցած նպատակները այն ատեն ընտելեան ընդհանուր օրէնքն է միայն որ կ'արտայայտեն: Ուրիշ խօսքով, վախճանականութեան սկզբունքն սա միայն կարելի կ'ըլլայ հետեցնել թէ առաջին պատճառականութիւնը կ'որ չէ. այլ կը վարէ բոլոր իրերը հունաւոր իրերու շարքին մէջ յայտնուած կարգի մը համեմատ: Աշխարհ ամէնուրեք մեզի կը պարզէ զարգացող եւ շղթայաւորուող օրէնքներու տեսարանը: Ուստի աստղերու շարժումներուն կը շահագտեն, ուրիշներ՝ տունկերու աճումին, տիեզերքի եղաշրջութեան օրէնքը պիտի ըլլար ուրիշմ գերագոյն այն օրէնքը որ գիտակցի կը դառնայ մարդկութեան ծոցին մէջ:

Ի մի բան, տիեզերաբանական սպացոյցին հետեւութիւնը այն է թէ աշխարհը իր առաջին պատճառը ունի, եւ թէ այդ պատճառը օրէնք մըն է, բայց որովհետեւ այդ հետեւութիւնը ի նպատակ համաստեւածութեան եւ աստեւածեանութեան ալ կըրնայ օգտագործուիլ տնիկա չի կրնար հա՛մոգիլ ըլլա՛յ անոց համար, որ Աստուծոյ գոյութեան հաւատարու ուրիշ պատճառ չունին:

3. Բարոյական փաստ. — Հին Աստուածաբանները «խղճի ապացոյց» կը կոչէին զայն, եւ այսպէս կը վարդէին զայն: Կը զգանք եւ գիտենք թէ մեր մէջը կանսն մը պարտականութեան սկզբունք մը կայ, որ հնազանդութեան կը պարտադրէ մեզի: Արդ ամէն պատուիրան կ'ենթադրէ օրէնքաւոր իշխանութիւն մը, որուն հեղինակութիւնը կը յայտնէ, ուրիշն օրէնքին իրականութիւնը զմեզ կը ստիպէ ընդունիլ թէ Աստուած գոյութիւն ունի: Այսպէս եզրակացնող Աստուածաբանները բազում ուրիշներու կողքին է որ կը գործածէին այս փաստը: Քառուց ալ բարոյական ապացոյցը կ'իմ կ'ընէ Աստուծոյ՝ մասին պարզած իր ամբողջ վարդապետութեան: Մարդս կ'ըսէ ան, երջանկութեան կը տենչայ, ստիպուած ըլլալով հանգերէ միշտ բարին գործադրել: Եթէ ուրեմն այժմեան կարգը բնականորէն

էր, երջանկութիւնը պէտք էր որ վարձատրէր առաքինութիւնը, արդ, փորձառութիւնը յաճախ հակառակն է որ կը ցուցնէ: Սոսկալի տաքնապուստեան եւ տառապանքի զնով է որ մարդ շատ սնդակ մը կը գործադրէ բարին: Պէտք է հետեւաբար ընդգուծել հոգիներու աշխարհին մէջ կանոնաւորել մը, որ պիտի հաստատէ ներդաշնակութիւնը, ապառնի կեանքը, եւ Աստուծոյ գոյութիւնը պարտականութեան օրէնքին անունով է որ կը հաստատուին:

Այս ապացոյցը՝ ինչ ձև ալ որ տան անոր, Աստուածեան տեսակէտով, նախընթացներէն շատ բարձր է: Եթէ արդարեւ պէտք է բարոյական օրէնքով զատորոյշել չարը բարիէն, հետեւեալ եզրակացութիւն ներկայաւորէ կուգան էական կարողութենէն:

ա) Պարտականութեան հեղինակութիւնը կ'ենթադրէ օրէնսդիր մը որմէ կը բղխի այդ կարգը: Վասնզի, միշտ զգես բնական օրէնքը ոչ այլ ինչ է բայց եթէ եղածին բանաձևը կամ ամփոփումը միայն, բարոյական օրէնքը ըլլալիքն է միայն, որ կ'արտայայտէ Անիկա կը պարտադրուի մեր վրայ, կը նուաճէ զմեզ, ի հարկին կը կոտրէ մեր կամքը: Բայց ընկճելով հանդերձ զմեզ, անիկա մեզի կը յայտնէ մեր ապատուութիւնը, որ փառապանքն է մեր ճակտին: Մէկ կողմէ ուրեմն բարոյական օրէնքը մեզի կը ցուցնէ մեր արժէքը իբրեւ ազատ եւ պատասխանատու էականներ, եւ միւս կողմէ զմեզ կը դնէ իշխանութեան մը առջև, որ իր վճիռները կ'արտայայնէ մեզի: Բայց եթէ մենք ազատ ենք, այս իշխանութիւնն ալ պէտք է ազատ ըլլաւ, ապա թէ ոչ մենէ ստորին պիտի ըլլար եւ պիտի չի կրնար մեր մեծաբանքին արժանի ըլլալ: Աւելին կայ այդ գերագոյն իշխանութիւնը, ազատ ըլլալուն հետեանքով նոյն իսկ, անձնաւոր ալ է, վասնզի ի հեճուք բանականութեան, որ կ'ընայ իբրեւ ընդհանուր օրէնք ըմբռնուիլ, ազատութիւնը կ'ենթադրէ անձնաւորութեան չլիմուելով բարոյական գիտակցութեան վրայ, մենք կը հաստատենք ուրեմն առաջին պատճառին անձնաւորութիւնը, որ Աստուծոյ աստուածեան ծանօթութեան բարձրութեան կը վերանայ: Այսպէս հասկացուած պարտականութիւնը մեզի կը յայտնէ նաեւ էական յատկանիշներն մին այն Աստուծոյ որուն գոյութեանը մասին կը վկայէ

մեզի, Աստուած մըն է ան որ կ'ուզէ թագաւորել մեր կեանքին վրայ, Սուրբ Աստուած մըն է ան:

բ) Քանզ յիշեցուցած է արդէն, որ, թէև մենք հետամուտ ենք առաքինութիւնը զործադրելու, բայց ասոր համար քարին լաւագոյնս չի վարձատրուիր երկրէ վրայ: Եւ որովհետև աշխարհի վրայ պարտականութեան երջանկութեան միութիւն չկայ, ստիպուած ենք ընդունել անդեօր կեանք մը, ուր պիտի դադրին այս անխրատութիւնները և ներհակութիւնները: Սուրբ Աստուած բարոյական պայծառութիւններով լուսաւորուած, այնպէս մեզի պիտի ներկայանայ իրբեւ վարձատրոյց կամ արդար Աստուած մը:

Ինչպէս կը տեսնուի, Աստուածաբանութիւնը բարոյական ապացոյցով, կը թուի անհերքելի փաստի մը վրայ ձեռք դրած ըլլալ, ամէնո՛ւն հանդէպ և դէմ հաստատելով Աստուծոյ գոյութիւնն ու էական կատարելութիւնները: Ենթադրուի՞ր, որ այնքա՛ն համարձակութիւնը զոր այդ մասին կ'ընեն բազմաթիւ Աստուածաբաններ: Բայց այս տեսութիւնն ալ, իրապէս կը յարկուցանէ լուրջ աւարկութիւններ: Մասնաւորապէս երկու վերապահումներ կը ներկայանան մեր միտքին:

ա) Նախ մեր առջև ելած այս Սուրբ և արդար Աստուածը չի նմանիր Աւետարանին մեզի ճանչցուցած Աստուծոյն: Սէրը, ձօրը այն վեհագոյն ճառագայթը որ զմեզ փրկեց Յիսուս Քրիստոսով, օտար է բոլորովին այդ անարկու գատաւորին:

բ) Եթէ պարտականութիւնը իրականութիւն մըն է, պէտք է ընդունել Սուրբ արար Աստուծոյ մը գոյութիւնը: Բայց տրամաբանութեամբ ի՞նչպէս հերքել զանոնք որ վիճելի կը գտնեն այդ տրամախառնութեան նախադրեալները: Բարին ու չարը չգնահատել յայտարարող մարդուն ի՞նչպէս ապացուցանել վեհագոյն օրէնքին իրաւունքները: Եթէ չեմ ընդունիր պարտականութիւնը ընդհանուր առմամբ, բը՛նձ ալ կարեւորութիւն չունի ինծի համար սկզբնական պարտականութիւնը:

Այս փաստարկութիւնը, էպպէս, ինքն իր վրայ է որ կը հանգչի. այսինքն ինծի կը թուի թէ անիկա ապացուցական է անոնց համար միայն, որոնք խոնարհելով իրենց

զիտակցութեան վճիռներուն առջև, առաջուց տրամադիր են հաւատալու բարոյական կարգը պահպանող Աստուծոյ մը:

4. Կը հասնինք հուսկ ուրեմն վերջին փաստին, որ կը կոչուի Պատմական, և որ ազգերուն համաձայնութենէն կը քաղուի. բոլոր ժողովուրդները, կ'ըսեն, Աստուածութիւնը կը պաշտեն: Բայց այս պատմին ալ, որ զայն բանաձևողներու միաբէն մեզ ուրիշ աւելի հմուտ ապացոյցներ հաստատելու միայն կը ծառայէ երկու առարկութիւններու կը բաղխի:

ա) Այս հասարակաց կարծիքը ըստածը այնքան ալ տիեզերական չէ, քանի որ բազմաթիւ քաջաոգութիւններ կը թոյլատրէ՝ Առաջն ալ, որ զայն բանաձևողներու միաբանութեան մասին, ի՞նչ ըսել վայրենի այն ցեղերուն համար, որոնց աստուածները — վայրագ կամ ապուշ — արժանի չեն թուիր բնաւ այդ անունին: Իրողութիւններէն եզրակացուցածը այն է միայն որ մարդիկ ընդհանրապէս ընդունած են գոյութիւնը կարգ մը բարձրագոյն զօրութիւններու, բայց անոնք բոլորովին տարբեր են Աւետարանի ցոյց տուած Սուրբ և ամբի՛ւ Աստուծա՛ն:

բ) Յետոյ, հաւատալիքի մը մարդկութեան ծոցին մէջ ծաւալումը հարկաւորապէս չի հաստատեր անոր առարկային իրականութիւնը: Վասնզի կարելի է յիշել այս կամ այն աւելորդապաշտութիւնը, դիւթութեանց հաւատքը, զօր օրինակ. որոնք մարդոց մէջ այնքան տարածուած են որքան ճշմարտութեան նախազգացումները: Ուստի պատմական ըստած ապացոյցը պէտք է մէկ կողմ դրուի միւսներուն պէս, այնքան անստոյգ և խախուտ է անիկա որ չի կրնար խրխիս ըլլալ բանականութեան հարկադրուող տեսութեան մը:

Ամփոփենք. Աստուծոյ գոյութեան ի նպաստ առաջ բերուած չորս փաստերը հետեւեալ աստիճանաւորումը կը ներկայացնեն: Առաջինը (էականական) զմեզ կ'առաջնորդէ միայն ծանօթոյքին Աստուծոյ որ ատէ՛կ վերջ միայն կարելի կը թուի: Երկրորդ պատճառականութիւնը (տիեզերաբանական ապացոյց) կը հաստատէ Աստուծոյ այդ գաղափարին համապատասխանող հարկաւոր առաջին պատճառի մը իրական-

նութիւնը: Երրորդ ապացուցութիւնը, բարոյականը, եթէ իր նախագրեալները ընդունելի ըլլան, այս պատճառականութիւնը կը հանէ անձնաւոր, Սուրբ և արդար էակի մը բարձրութեանը: Չորրորդ փաստը վերջապէս կը հաստատէ միւս երեքը, հիմնուելով մարդկութեան ծոցին մէջ տաւածութեան կրօնական հաւատալիքներու հանրականութեան վրայ: Բայց տեսնե՞ք թէ ինչ պէտք է խորհիլ այս վերջին հաստատումին մասին. գալով Աստուծոյ գոյութեան վերաբերեալ միւս ապացոյցներուն, անոնք հետեւեալ դժուարութեանց կը բաղխին:

ա) Անոնք որ ամէնքէն ընդունուած խորիսխի մը վրայ (աշխարհի) իրականութիւն, պատճառականութիւն, վախճանականութիւն կը կանգնեն, միտքը կ'առաջնորդեն տիեզերքի հարկաւոր օրէնքի մը, գաղափարին միայն, և համատարածութեան տեսութեան համար միայն կրնան օգտագործուիլ:

բ) Բարոյական փաստն է, որ քրիստոնէական տեսակէտով միակ ապացուցիչը պիտի ըլլար, կը ամէնի փորձառական հիմունքէ մը՝ զոր կ'ընդունին անոնք միայն որոնք, արդէն տրամադիր Աստուծոյ հաւատալու, կարօտ չեն ինքնին որ և է ապացոյցի:

Հետեւաբար, համառոտուած այդ պատճառաբանութիւնները զիտական ապացուցութիւններ չեն բնաւ, այս բառին սովորական իմաստով, իսկ ջատագովական տարողութիւնը բնաւ չունին: Այս փաստերը չեն կրնար համոզել անհաւատ մը, որ եթէ տրամաբանական հողի վրայ կենայ պիտի կարենայ միշտ պատասխան մը գտնել՝ իր սեփական տեսակէտը արգարացնելու համար: Բայց այսպէս ըլլալուն համար, արդեօք պէ՞տք է վտարել զանոնք Աստուածաբանութեան դաշտէն: Ոչ երբեք. հակառակ այս ամէնուն, անոնք օւնին դեր մը, որ թէ և շատ չէ ճանչցուած և համեստ կ'երեկ ըստ ինքեան, բայց ունի մեծ արժէք մը:

(2)

X

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ինչպէս կը հետեի, հակառակ ժամանակի ճնշող և անթոյլատու պայմաններուն Հայ Եկեղեցին կը ջանար և կը նիւթէր ոչ միայն իր նիւթական գոյութեան զենքերը, այլ մանաւանդ կ'ուզէր վառել իր մտքին ճրագները, շարունակելով ձեռք բերելով ամէն ինչ ուրիշ զարգացման, լոյսի և փրկութեան ամենափոքր նշոյլ մը կրնար գալ:

Քիչ ազգ կայ որ իր գոյութեան համար այնքան յամառ և երկարատեւ կոխ մղած ըլլայ քան հայ ազգը: Եւ այդ պայմարը եթէ իր արտաքին ճակատին վրայ չէ պսակուած միշտ յաջողութեամբ, իրենքերին ճակատին վրայ եղած է աւելի խոր, սրտառուչ և փառալարեղծ մեր գարեբը արուեստով, հոգիով ու զեղեցկութեամբ:

Կարճ շրջան մը խաղաղութեան և գործի, պիտի բաւէին որ էլ միածնի մէջ և շուրջ, Նոր-Ջուշայի վանքին մէջ և այլուր մտքը և արտաքին զեղեցիկներ ծագէին, սակայն Հռոմի երկրպագուներ, այս շրջանին ձիգութիւնները զլիաւորաբար, պիտի քանդէին աւելի քան կէս դարու այս արդիւնքը:

Ճիգունիթական արշաւանքը դէպի արեւելք մէկէն եղած է: Անոնք նախ հաստատուեցան Թուրքիոյ Եւրոպական մասում, և անոնց յարձակումներուն առաջին թիրախը եղաւ յոյն եկեղեցին: Յունաց Կիրեղ պատրիարքը ճիգունիթներու քսութեամբ խեղճամահ եղաւ կառավարութեան կողմէն: Աւստրիան և Ֆրանսան լայնօրէն զօրավիճակ եղան անոնց իրենց այս նեղ և անգութ սխաղործութիւններուն մէջ:

Հետզհետէ առաջնաշնորհ դէպի արեւելք, ճիգունիթները 1650-ին չփրան եկան և Հայերու հետ, հաստատուելով Սպահանի և Շիրազի մէջ: Աւելի վերջ երբ վերադարձան Պարսկաստանէն, բլիշներ հիմնեցին Երեւանի, Թիֆլիսի, Մամախի, Էրզրումի և Տրապիզոնի մէջ: Իբրեւ գիտնական կենցաղագէտ և ճարպիկ անձնաւորութիւններ, ամենուրեք լաւ ընդունելութիւն գտան: Ասկէ զատ Հուսովիկոս ԺԴ. մասնաւոր ուշադրութեամբ յարաբերու-

թիւները կը մշակէր պարօքից տէրութեան հետ, կրթնելով գլխաւորաբար Ճիզուրիթներուն, և 1681ին յատուկ նամակով Ճիզուրիթները կը յանձնարարէր Պարսից պետութեան, Հակառակ այս բոլոր հանգամանքներուն, Ճիզուրիթները ամէն տեղ խռովութեանց և քուլթիւններու պատճառ եղան և վտարուեցան:

Անոնք ամենամեծ յոյսերով որջացեր էին մահաւանդ Սրեանի մէջ, Յակոբ Կաթողիկոսի ժամանակ, նպատակ ունենալով կաթողիկէ ընել հայոց Կաթողիկոսը և այդպիսով վերջ տալ Հայոց զէնքաւանդին: Վէրսայի նպատակը անշուշտ հայուն հոգիի փրկութիւնը չէր, այլ վասնզի հայերը իրենց ձեռքին մէջ ունէին բովանդակ Պարսկաստանի առևտուրը, և Յըրանսահ Կոնզէր օգտուել այս հանգամանքէն, կաթողիկէ եկեղեցականի վերակոխին տակ պտտնելով իր անտնեսական հաշիւները:

Սակայն Հայ Եկեղեցին, թէ և արևմտաւոր, հաստատ իր հայրերէն ժառանգ մընայած հաւատքին վրայ, շարունակեց իր պայքարը կաթողիկէ քարոզիչներուն դէմ՝ ոչ միայն խօսքով և գրչով, այլ նաև զործով: Յակոբ Կաթողիկոսի ժամանակ անոնք համարեայ թէ տէրն էին կացութեան, և իրենք էին որ կը քաջալերէին կաթողիկոսը հետապնդելու մեր ազատագրական շարժումը, վերջէն Օրիով գլխաւորուած, նոյն իսկ ի գին դաւանափոխութեան:

Եթէ արտաքին բռնութեան և ներքին գաւերու այդ օրերուն կարելի չեղաւ լատակերտուած մտքի և արտի գործը անցուն համեմատութիւններով տակաւ զարգացնել, գէթ կարելի եղաւ Հայ Եկեղեցիին պահել մեր նախնիքներու ժառանգութիւնը, իր լոյս հաւատքը, իր գիրն ու գրականութիւնը, որ մեր նախնեաց ջիգերուն կուս հիւսուածովն էր՝ ոստայնուած, անոնց արիւնծի շաղախովն էր կարծրացած:

Իրապէս տիտանեան կամքով և ու գիով զբաղուած մարդեր պէտք է եղած ըլլան մեր Եկեղեցւոյ բոլոր ժամանակներու ներկայացուցիչները: Ուր է գաղտնիքը այն դարերուն՝ որոնք մեր ստեղծումի շրջանները եղան, և այն դարերուն՝ երբ զանոնք վտանգէն ու նաւարկութիւններէ խլելու և անոնց վրայ

գուրգուրալու հիացքն է կաղժած: Պէտք է զգալ իրապէս ինքնահանաչման և ինքնակոչման այն անգիմարդիի գերաճումը և անոր արժէքի գիտակցութիւնը որ Հայ Եկեղեցիին և Հայ հոգիին է եղած:

Մեր գրականութիւնը, որ կրօնական եղաւ ոչ միայն իր ծագմանը մէջ, այլ նաև՝ յընդհանուր՝ իր երկար շարունակութեանը միջոցին, իբրեւ տեսակ մը խօսք ընդ Աստուծոյն: Մեր ազգային և ընկերային կեանքը, որ, քրիստոնէական գիտակցութեամբ լուսաւորուած, արդարութեան և ազատութեան հետապնդութիւնը եղաւ շարունակ դարաւոր տաժանքներու մէջէն, մեր ցեղային և եկեղեցական ինքնութիւնը, որուն զգացման մշակումին գլխաւոր գործիչը եկեղեցիին մնաց միշտ, այս ամէնը — գրականութիւն, ազգային կեանք և եկեղեցի — որոնք մեր սիրտը աւելի սեւեռեցին դէպի մեր հոգւոյն մէջ բացուած կրօնական խտէւը, Հայ կղերին կը պարտինք գլխաւորաբար:

Հայութեան կորովին ու գիմարդութեան իբր կիստ կ'արժէ յիշել Շարաշէնի կարծիքը: «Հայերը հակառակ իրենց ենթադրուած մահմետական ճնշող տիրապետութեան և զրկանքներուն, կրցեր են անոստան պահել իրենց հաւատքը հակառակ մահմետականներու զուլումին և Հռովմէական առաքելութեանց բոլոր փորձերուն, որոնք երբեք իրենց պտուղը չէին բերին»:

Նոր ճիգեր. — ԺԵ. դարը համաշխարհային պատմութեան մէջ յայտնի է երեք գլխաւոր դէպքերով, ա) Կ. Պոլսոյ գերաւումը Օսմանցի թուրքերէն (1453)ին Բ) Տպագրութեան գիւտը Յովհ. Կիւթէնպէրկի Գովմէն (1455)ին և Գ) Ամերկայի գիւտը Բրիստօփոր Գոլումպոսի կողմէն (1492): ԺԵ. դարուն կը վերջանաւ պատմութեան երկրորդ մեծ շրջանը Միջին դարերը, և կ'սկսէր նորոգել, Նորը:

Անոնցմէ ամենէն նշանաւորը սակայն տպագրութեան գիւտն էր, որ կուգար նոր գարագիւտի մը բանալու մարդկային մտքի պատմութեան զարգացման մէջ: Տպագրութեան գիւտէն 20-40 տարիներ վերջ Ներպական բոլոր յառաջագործ երկրները ունէին իրենց տպարանները արդէն: Բայց 57 տարի յետոյ Սերպական յառաջագործ երկրներու շարքին մէջ իր տեղը ունեցաւ

հայը 1512-ին հայ տառերով տպագրելով իր առաջին գիրքը: Տխուր է մտածել որ առաջին հայ տպագրուած հրատարակուած թիւնները լոյս չտեսան երկրին մէջ, այլ Վիննետիկ, Ամսդերտամ և այլուր, սակայն մտաւոր այդ լոյսէն օգտուելու փափաքը որ հայուն եղած է միշտ, յառաջաւոր Ժողովուրդներու կուշտին տեղ բռնելու, աւելի քան սրտառու է:

Լուսաւորութեան և տպարանի տեղ չէ՛ր մեր երկրը այն օրերուն, ուր մեր Ժողովուրդը գերմանական ճիւղեր կը փորձէր միայն իր նիւթական գոյութիւնը երկարաձգելու: Միւս կողմէն սակայն հայուն գոյութիւնը, պայմանաւոր էր միայն լուսաւորութեամբ: Այդ անկարելի կարելին է եղած ինչպէս Ժպիտը մեր բախտին՝ նոյնպէս պատճառը մեր գոյութեան: Զարիքներ կան որոնցմէ բարիք կը ծնին, այս շրջանին մէջը ունինք բազմաթիւ հայ գաղութներ Միջերկրականի եւրոպական, ասիական և նոյնիսկ ամերիկեան ամիսներուն վրայ, մայր երկրէն այս փախուստը չարիք էր անշուշտ մեր երկրին համար, սակայն Հայրենիքէն դուրս նետուած այս բերդներուն էր վերապահուած այս շրջանին մեր լուսաւորութեան գործը: Դարաւոր հանգամանքները պիտի մշակէին հաստատու տեղական օրէնք և Հայը միայն իր գաղթականայրերու մէջ նախ ձեռք պիտի բերէր վերածնութեան անհրաժեշտ լոյսն ու իմացականութիւնը, թափանցելու, փոխադրելու համար յետոյ զայն զգայ իր բուն հայրենիքը:

Աւելի քան հարիւր տարի էր անցեր հայկական տպագրութեան սկզբնաւորութենէն, և սակայն ամենուրեք ան կը մնար տակաւին իր սաղմնային դրոճեման մէջ: ԺՁ. դարու փորձերը որոնք մասին ակնարկեցինք ուրիշ բան չէին ապացուցաներ բայց ցոյց տալու թէ կարելի է հայ տպագրութիւնը:

Իսկ երբ Շահ-Ապպասի միջոցաւ կազմուեցաւ Լոր-Ջուղայի դադութը և հոն այդ կենսունակ գաղութին մէջ հիմը դրուեցաւ Ամենափրկչի վանքին, շուտով հոն մուտք գործեց Սիւնեացի Դպրոցի աւանդութիւնը և պատրաստեց շարք մը շատ կարեւոր գործիչներ: ԺԷ. դարու հայու թեան կրթական գործին ու վերածնութեան

մէջ իր լայն բաժինը ունի Ջուղայի դպրոցը: Խաչատուր վարդապետ 1640-ին հոս բացաւ դպրոց և տպարան, թէ և շատ նախնական միջոցներով գործող անշուշտ: Ամենափրկչի վանքը հարուստ էր նաև գրքերով, որ այդ շրջանի Հայաստանի ամենահարուստ գրադարանը կարելի էր նկատել: Խաչատուր վարդապետ իր աշակերտներէն Սին, Յովհ. վարդապետը, զրկեց եւրոպա, տպագրական արուեստին տիրանալու համար: Նոյն թուականին, Փիլիպպոս կաթողիկոսը, ինչպէս յիշեցինք, էջմիածնի մէջ պիտի բանար մեծ դպրոց մը, իսկ իր յաջորդը Յակոբ Ջուղայեցին, շինարար և բարեկարգիչ, եւրոպա պիտի զրկէր Մատթէոս զպիր Մարեցուն, որ նախ պիտի ելէ թաւր վենետիկ յետոյ Հոլանտա ի խնդիր տիպ ու տառի: Հոգովի եկեղեցին սակայն իր արքանականերու միջոցաւ հալածեց զինք, ինչպէս օովոր է հալածել մինչև այսօր, որպէս լոյսն և գիտութեան արդունաւորները, զանոնք կամ հերձուածող և կամ անհաւատ յայտարարելով:

Մարեցուն Հոլանտայի Ամսդերտամ քաղաքում տպեց Ներսէս Շնորհալիի «Յիսուս Որդին»: Իր մանէն կ'ընթերցէր, որ վերահաս եղաւ, տարաբնու մնաց էջմիածնի, շնորհիւ Ջուղայեցի վաճառական Ղլիկնց Աւետիսի մեկնեստութեան, որ յետոյ շարունակեց գործը տպելով համառօտ Ժամագիրք և Սաղմոս մը և աւելի քան 3000 օրինակ բեռցուցած հոլանտական նաւերուն զրկեց արեւելք:

Յակոբ կաթողիկոս այս արդիւնքէն խանդավառ եւրոպա զրկեց Ոսկան վարդապետը, որ հանդիպեցաւ Նախ Լեհաստան, յետոյ Հոմս, որունու մեկենաս հայեր, հրատարակելու համար Հայերէն Աստուածաշունչը: Նորէն երեք Ջուղայեցի վաճառականներ մեկնեաւ կը հանդիսանան այս բազմաբարեք և սուրբ գործին, և Ոսկան վարդապետը համեմատական կարելի ճշտումներով, երկու տարուան ընթացքին կը յաջողի տպել հայերէն Աստուածաշունչը: Որոշ չորս տարի մնաց Ամսդերտամ և մինչև 1670 տպագրեց 17 գիրք, անոնց կարգին էին Ն. Շնորհալիի «Հօգեոր երգերը», քերականութիւն մը, աշխարհագրութիւն մը, և ամենէն կարեւորը Առաքել Վրդ. Դաւրեթեցիի «Պատմագրութիւնը»: Ոսկան

յետոյ իր տպարանը փոխադրեց Մարսէյլ, սակայն կաթոլիկ կղերը որ տարիններէ ի վեր արդէն մասնաւորով կը դիտէր Ոսկանի գործունէութիւնը, գործեց իր աւերը և խափանեց տպարանը: Իր գործը թէև կտոր կտոր, սակայն Ոսկանով պատրաստուած էր հայ տպագրիչներու սերունդէ մը և իւր գործին բնկորները կորսկները պիտի կազմէին Մարսիլոյ, Ամսդերտամի, Վիննտիկի, և Կ. Պոլսոյ ապագայ տպարաններուն և առանձն կամ նուազ յաջողութիւններով պիտի շարունակուէր գործը: Ոսկան առաջին հայ մարդն էր որ տպարանի կանոնաւոր և յարատեւ գործիւն ստեղծեց և զոհուեցաւ այդ նուիրական ճամբուն վրայ:

Մարսէյլի մէջ Ոսկանի տպարանի փակուելէն երկու տարի վերջ, իր տպարանի գրաշարներէն Մատթէոս Վաննդեցին Ամսդերտամ գործաւ և ուզեց հոն շարունակել գործը, սակայն հակառակ իր ճիգերուն սնննար եղաւ իրեն առանձին շարունակելու գայն: Մատթէոս վերադարձաւ հայերէս և համոզեց իր քաղաքացի Թովմաս Խալիկոպոսը Գողթան գաւառի թեմակալը որ թողու իր թեմը և իրեն հետ Սւրոպա անցնի, միասին շարունակելու համար Ոսկանի գործը: Թովմաս տուաւ իր հաւանութիւնը և 1895էն սկսեալ Ամբաստանի հայկական տպարանը Թովմաս Խալիկոպոս Վաննդեցիի ղեկավարութեան ներքեւ սկսաւ իր գեղեցիկ գործունէութիւնը: Թովմաս Խալիկոպոսին եկան միացան իր երկու եղբայրները Ղուկաս և Միքայէլ, որոնք վարժ էին Լատիներէնի և հմտացած ժամանակի գիտութեանց մէջ:

Այս տպարանէն հրատարակուեցան պարբերաբար «Համատարած աշխարհացոյցը», Մովսէս Սորենացիի պատմութիւնը, և բազմաթիւ եկեղեցական հատորներ և դպրոցական ու գիտական հրատարակութիւններ:

Ինչպէս կը հետևի, հակառակ նիւթական և ժամանակի ճնշող և անթոյլատու պայմաններուն, Հայ Եկեղեցին, էջմիածինը, առաջինը եղաւ որ ուզեց օգտուիլ վերածնութեան այս բախտորոշ հանգամանքներէն: Ոչ քաղաքական կեանքի փոթորկներ և ոչ ալ հաւածանքներ և արգելքներ կրցին զինք հոտ կեցնել իրագործելու իր մեծ առաքելութիւնը, որ շարունակեց

ձեռք երկարել ամէն կողմ՝ ուրկէ զարգացման, լոյսի և փրկութեան ամենադոյզըն նշոյլ մը կրնար գալ: Հայոց Եկեղեցին էր նորէն որ պիտի հովանաւորէր, պիտի յուսադէր, պիտի սփոփէր, և ժողովուրդի ու գրի ծառայութեան յօժար հոյներ տննադոհեցու ի սպաս պիտի դնէր մեր եկեղեցւոյ դարաւոր այդ դերի իրագործման, պատրաստելու նորէն, գուցէ հազարերորդ անգամ, իր փրկութեան տապալնը յարուցուած ու գալիք մրրիկներուն դէմ:

Ոսկան արդար ըլլալու համար պէտք է ըսել թէ հոսմակական կաթոլիկ հաստատութիւնները, եթէ մէկ կողմէն նպաստեցին կաթոլիկութեան հայոց մէջ տարածուելուն, սակայն այս շփոթները միւս կողմէն, իրենց վնասակար արգիւնքներուն հետ զուգահեռ, պիտի նպաստէին նաև մատաւրական որոշ արթնութիւններու, թէև առանց այս շփոթներուն ալ՝ ժամանակը տալու պիտի կատարէր իր բարերար դերը: Ասոր մէկ յատկանշական փաստը դիտելի է Վարդան Վրդ. Բաղդիցիի ձեռնարկին մէջ, որ Ամբաստանի վանքին մէջ գիտցաւ ստեղծել կրթութիւն և մշակոյթ՝ և զայն տարածել մինչև ներքին գաւառները: Իր աշակերտներէն Յովհ. Կոլոս և Յակոբ Նայեան Կ. Պոլսոյ պատրիարքները և Գրիգոր Շըղթայակիր Սրուսողէմի պատրիարքը, նշանաւոր եղան իրենց արդիւնքներով, առանց ազգային եկեղեցւոյ անհաւատարմ գլուխուելու: Այս երախտաւոր անձերու շնորհիւ ԺԸ. դարուն զարգացման զգալի արգասիքներ և եկեղեցական բարեկարգութեան լուրջ ձեռնարկներ յառաջ պիտի գային ազգային և մանաւանդ եկեղեցական կեանքին մէջ:

(5)

Ե. Վ. Տ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱՆՆ

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՍՐԻՆԳԸ

Այս նուրբ սրինգը հնչեց մի աստղալից երեկոյ,
Հովերի հետ անըջեց մի աստղալից երեկոյ:

Արագածի ձիւների վրաններից վար իջած
Աղբիւրներով կարկաչեց մի աստղալից երեկոյ:

Այս սրնգի միմունջով քնուե հոգում հայունու
Սիրոյ վարդը բողբոջեց մի աստղալից երեկոյ:

Հայոց վեժի ուռննուց կտրած այս սուրբ սրնգով
Հայի հոգին հառաչեց մի աստղալից երեկոյ:

Վարանդի եղբայրս իր վերքերի արիւնով
Օսար դաշտերը քրջեց մի աստղալից երեկոյ:

Այս սրնգի օտորով կապոյս քաղվանը դարձի
Անուե-անուե ղօղանջեց մի աստղալից երեկոյ:

ԱՆՈՏ ԳՐԱՆԻ

ԲԱՐՈՅԱԽՈՍԱԿԱՆ**ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ****ՔԻՐՔԷԿԱՐԴ**

Ոչ-գիտական Յեսպոստիպի (The unscientific postscript) առելի ծառայուն մեկնողական մըն է Քիրքէկարդի ամբողջ գործին հիմնական քննալին վրայ. — երկսայրաբանութիւնը զոր ան կը ներկայացնէր ձկամ այս կամ այն Նախագահութեամբ: ԿՍՄ՝ գեղագիտական անմիջականութիւն, որ կը բովանդակէ իր մէջ ոչ միայն հաճոյախուզութիւնը այլև յուսահատութիւնը (հերկանդութիւն մահառան մէջն) և կրօնական կամ բնազանցական ինքնապարզումը, և ԿՍՄ՝ բարոյականը՝ անմիջականութեան կրօնքին հետ, և (իբր իր դազաթումը) քրիստոնէութիւնը՝ նկատուած իբր յարակարծիք մը (paradox): Postscriptին մէջ Քիրքէկարդ կը ձգտի սահմանել կրօնական փոխնիփոխումին բնութիւնը: Ու, իրաւ կըրօնքը կը զանազանուի իր անմիջականութեամբ առանց որու չի կրնար ապրիլ: Անմիջականութիւնը ներհակն է խորհրդառութեան. ան ուղղակի հասկացողութիւնն է, ըլլայ զգայարանքնրով, ըլլայ մտատեսութեամբ, ու միակ միջոցն է որով կրնանք ըմբռնել ըլլալը: Ողբականութիւնը, ճշմարտութիւնն է և այս հիմունքին վրայ է որ պիտի բացատրուի և հաւատացուի քրիստոնէութիւնը:

Postscript մթին և անշահաւէտ գիրք մըն է բայց ունեցած է անհաշուելի ազդեցութիւն արդի աստուածաբանութեան վրայ. և Գերմանիոյ մէջ այսպէս կոչուած գոյութենապաշտ իմացականութիւնը հիմնուած է անոր վրայ: Երբ Բ. Կայզմար (Քրոնշեյնակէն) կարգաց զայն. առաջին անգամ իր մտաւոր գրգռութիւնը այնքան շօրաւոր եղած էր իր բժիշկը զինքը արգիւնց տարի մը որեւէ բան կարդալ Քիրքէկարդէն: Տօքթոր Լավրէս, զրքին անգլերէն թարգմանութեան մօտաքին մէջ, կը տախարարէ թէ ոչ մէկ մեծ գործ իմաստասիրութեան կամ աստուածաբանութեան վրայ — թերեւ բացառելով Պլատոնի տիպար

թիկները — չէր գրուած այնքան սրամտութեամբ, արուեստով: Սրամտութիւնը կը զինէր տօքթորին, արուեստը՝ կը նկատենք աւարկելի, քանի որ Քիրքէկարդն իսկ հերքած է արուեստը, իր յայտարարութեամբը: Ոգեպաշտ խորհողը, կ'ըսէ ան, իրեն յատուկ ոճ մը ունի: Անիկա գոյացական է (existential) որ կը նշանակէ թերեւ թէ ձեւ մը չունի այդ ոճը: օղբապաշտ խորհողը պէտք է ունենայ բանաստեղծական հաճոյքը ստեղծելու, երեւակայութեան միջնորդութեամբ, ոչ ալ ժամանակ՝ գեղագիտական անշահախնդրութեամբ նիւթ մը մշակելու: Անհրաժեշտութիւն մը առաքինութեան վերածելն էր ստիկա: Բայց նոյն ատեն կը հաստատեն իրողութիւնը զոր ընթերցողը պէտք է պատրաստուի ընդունելու, այսինքն՝ Քիրքէկարդի մտածման բնութիւնն ու եւր ինչպէս ոճը չէն բաղդատելի սովորական գիտական բացատրութեան (exposition) ոչ ալ գեղագիտական ստեղծագործութեան: Կը կարգաք Քիրքէկարդը իբր թէ ուղէիք լողալ մակընթացութեան մը ժամանակ. դուք կ'ընկըզմիք ամբողջապէս ոգեպաշտութեան արտակարգ հոսանքի մը մէջ որ երբեմնէ ըլլայ ցայտած իմաստասէրի մը միտքէն:

Քիրքէկարդ սկսաւ իր օրագիրը 1834ին երբ 21 տարեկան էր: Թէեւ ոչինչ այնքան իրաւ է որքան իր հաւատումը թէ «Ամէն ոք հիմնականին մէջ է ան ինչ որ էր տասը տարեկանին», զարմանալի է սակայն տեսնել թէ ինչ ապահովութեամբ ան գտած էր ինքզինքը, վճռած իր անձնաւորութեան նկարագիրը, և ընթացքը իր ճակատագրին: «Ինչ է ճշմարտութիւնը եթէ ոչ ապրիլ գաղափարի մը համարը կ'ըսէ ան: «Ամբողջապէս կատարեալ մարդկային կեանք մը վարելու համար», ան կ'ըզայ անհրաժեշտութիւնը խորսխելու իր մտածման զարգացումը զբանի մը վրայ որ կ'աճի միտսին: Կեանքիս խորագոյն արմատներու հետ որոնցմով, այսպէս ըսելու համար,՝ ես կը պատուաստուիմ աստուածայինին վրայ»:

«Ուրախութեամբ և ներքին կորովով է որ ես կը դիտեմ այն մեծ մարդերը որոնք այսպէս գտած են թանկագին քարը որու սիրտն անոնք կը վաճառեն ամէն բան: Իրենց կեանքն իսկ. հոգ չէ թէ զանոնք տեսնեմ կեանքին ստիպման տակ խառչ

նուած և անվարան առաջ ընթացող իրենց համար գծուած ճամբուն վրայ և կամ գտնիմ զանոնք պողոտաներէն հեռու, իրենք իրենց մէջ ինքնաստղ, ու իրենց ազնիւ նպատակին սպասարկու։ Նոյնիսկ յարգանքով կը նայիմ իրենց սխալներուն որոնք այնքան մօտիկ կը պտակին անոնց։ Մարդուն սա տառուածային կողմն է իր ներքին գործօնէութիւնն է որ կը նշանակէ ամէն ինչ և ոչ թէ տեղեկութեանց զանգուածը, վասնզի այս տեղեկութիւնները պիտի գտն և այն ատեն այդ մարդը գիտութիւնը պիտի չլլայ թախտովի հաւաքում մը, կամ մանրամասնութեանց յարգողութիւն մը, առանց գրութեան և և կանգոյցի։ Սս ձգտեր եմ նման կեդրոնի մը համար։

Միայն հասկնալով թէ Քրիստոսը սա վճռականութեամբ սկսած է կեդրոն մը գտնելու, որնէ բանէ առաջ ինքզինքը ճանչնալու, ու այսպէս տեսնելու իր ճամբան կեանքին մէջէն, մենք կը հասկնանք իր ասպարէզին երկու վճռական վայրկեանները, — մերժումը ամուսնութեան և իւր-զուտը պաշտօնական եկեղեցին։ Անմիջապէս որ նշանուեցաւ Ռէժինա Սլանին հետ, հասկցաւ որ սխալ արարք մը ըրած էր։ Մտածեց շատ միջոցներ, այս գծախտութենէն խուսափելու, Նոյնիսկ ինքնասպանութիւն, բայց որոշեց գահանալ ինքզինքը նուաստացնելով։ Այնպէս վարուեցաւ, իբր թէ ըլլար, «նենգ, զաւանճան» անոր (նշանածին իրեն համար սէրը սպաննելու առաջադրութեամբ)։ Իր արարքը պատճառեց անձուկ, ցատում, խռովք, և լիապէս չհասկցուեցաւ մինչև իր օրադրին հրատարակութիւնը։ Բայց Նոյնիսկ այս խոստովանութեան օգնութեամբը, հարկ է համակրութեան որոշ ճիգ մը և թերևս յարնչութիւնը (affinité) իր շարժառիթները գնահատելու համար։ «Անուշախ տառապանքի չըլած մըն էր, — ըլլաւ այսքան անցումը ու նոյն ատեն սիրել այնքան օրքան ես կ'ընէի։ Ան վազբուհիի որպէս պայքարեցաւ։ Եթէ ես չըլլայի հաւատացած թէ Աստուած էր գրած վերոն. ան հաւանարար յաղթական դուռ գտար։ Աստուած վէթօ մը եղած էր — նման սէր մը Աստուծոյ ինչպէս ըմբռնած էր Քրիստոսը, չի կրնար զոյակցել մարդկային սիրոյ հետ։

Այդ սէրը զայն պարտադրեց այնքան խնամաբեր ճգնապաշտութիւն մը որքան սուրբերունը. ու արգարե, այս բուպէն, Քրիստոսէկարգի կեանքը, ամէն կողմով սուրբի կեանքն էր։ Թերեւս մեր օրերու ամենէն իրական սուրբն է ան։

Նոյն այս խորութիւնը, ամբողջականութիւնը ոգեկան փորձառութեանն անխուսափելի կերպով գինքը վէճի պիտի բերէր կազմակերպուած եկեղեցիին, կամ քրիստոնէութեան հետ։ Իր յարձակումը դառնացաւ ու եղաւ բացէ ի բաց, գէպի վերջերը իր կեանքին, և ճշմարտութեան որոշ բաժնի կայ այն թերադրանքին մէջ թէ այդ յարձակումը ազատագրութեան — հոգեբանական միջոց մըն էր հօրհնական խառնութեանն, ոճիրի զգացումով մը գերազգուած հօր մը մոլեռանդութիւնէն։ Գրիստոնէութեան վրայ իր քննադատութիւնը կը շարունակուի Մարգրիմ ամբողջ ընթացքով և չի սահմանափակուելու միայն եկեղեցիին։ Զայն կը գտնենք, օրինակի համար, զեռ 1835ին, պայքարի մէջ ընդդէմ քրիստոնէական երեւակայութեան յորդութեան, երբ այդ երեւակայութիւնը կը զբաղի յաւիտեանեան տառապանքով կամ չարանքով այնքան յորդ, բայց այնքան ալ սմանդուկ, աղքատ՝ երբ կը զբաղի ընտրեալին կամ խոր հաւատին երանգութեամբ։ Իր երկրին բողոքական եկեղեցին, այսպէսով, յաճախագոյն ու չարաշուք հարուածներ կը ստանայ իրմէ։ Բայց կաթոլիկութիւնն ալ չէ խնայուած։ Միեւնոյն ատեն Քրիստոսը փաստերը քիչ անգամ կը զիմեն սկիզբութեան կամ չգիտականութեան (անցութիւն)։ Քրիստոսը քիչ հարազատ անտայնութիւնը կրէր մըն է որ կը թափանցէ, կ'անցնի անդին հրեական բոլոր հաւաքական ձեւերէն, Աստուծոյ հետ դիմ առ դիմ հայեցումի մը համար։

Սխալ պիտի ըլլար այն տպաւորութիւնը տալ թէ Օրագիրները միայն ու միայն կը զբաղին Քրիստոսի կրօնական զարգացումով։ Ան էսպէս բանաստեղծ մըն էր — Ռոմանթիկ շարժումին մէկ գաւազն — ու կը վերլուծէ կեանքի ամէն երես խորութեամբ, հեղուկութեամբ, յաճախ ճշարական զգացողութեամբ։ Այդ Օրագրութիւնները բաղդատուեցան Ս. Օգոստինոսի խոստովանութիւններուն, Բազալի խորհրդ-

դաժնութիւններուն և նիւմանի Զատագովա-
կաններուն, Անոնք այս մեծ գիրքերէն ու-
նին քանի մը յատկանիւններ, ու քիչ մըն
ալ աւելին. սանկ քիչ մը բան, աւելի
մօտիկ նիւնին, քան ուրիշ ունէ կը խում-
բին, թէն Բասգալը շատ մօտ է: Բայց
երեք ոլորտներէն որոնց մէջ բաժնած է
ան գոյութիւնը — գեղագիտական, բարո-
յական, կրօնական ոլորտները — միայն
նիւնն է որ կը մըցի, իրեն գեղագիտակա-
նին նշանակութիւնը հասկնալու մարզին
վրայ:

Թէոտոր Հէքէր, Դանիական այս իմաս-
տաւէրին վրայ իր ուսումնասիրութեան մէջ,
յորդաուստ կը խօսի որ Քիրքէկարդի գործը
այնքան բարդ է որ՝ ընթերցողներու սա
եղեք ֆասակարգերը իրարմէ անկախ կրնան
իրենք գիրենք զբաղեցնել անոր մէջ,
աստուածաբանը, իմաստասէրը և քննա-
դատը: Կարելի է որ Քիրքէկարդի ինք պիտի
չսիրէր նման բաժանում մը: Հէկէլի մա-
սին իր քննադատութիւնը հիմնական է,
բայց Հէկէլի մէջ ոչինչ կը թուի իրեն այն-
քան թիւր, որքան անոր շրջափոխական
կամ պատմական զանազանութիւնը ընդ-
մէջ կրօնական և բանավարական կարո-
ղութեանց: Քիրքէկարդի համար ամբողջ
մարդը կ'ընդգրկէ երեք կարողութիւնները
իրենց լրիւ ուժգնութեան, ուժին մէջ. և
իմաստասիրութեան էն իրաւ առարկան,
նիւթը՝ այդ կարողութիւնները հաշտեցնել,
միակ համադրումի մը մէջ միաւորել:
Քիրքէկարդի գործը աւելի յարմար պիտի
ըլլար նկատել բողոք ընդդէմ անելին
(cul de sac) առարկայական ծանօթութեան:
Դասախօս Սվէնսըն որուն պարտական ենք
Խմաստասիրական հասկումներէն թարգմա-
նութիւն մը կը գրէ

«Իր պարագային մէջ, մտածման մեծ
հանճարի մը ամբողջ կորովը կը տարածուի,
կը վստահուի պարզեցումին սոցիական ար-
քայութեան, որ արքայութիւնն է ոգիին՝
Հիւսմ ունի գոյութիւնը պարզ մը խորհող-
նելու որոնց հիմնական սկզբունքն է սուր
անշատում մը թիւագրել ընդմէջ «տրամա-
բանական» և «զգացական» իմաստին. վեր-
ջինին մերժելով ամէն ստուգելիութիւն,
ան ճիշդ տեղով՝ ամէն իրական ճշմարտու-
թիւն կամ սխալ: Քիրքէկարդի գրականու-
թիւնը շատ լաւ փաստ մը չէ այս տեսա-

կէտին դէմ որ իմաստասիրական սկզբուն-
քի մը կը բարձրացնէ հասարակ նախապա-
շարում մը, յուզականը անյարթիրն և կա-
մայականին հետ նոյնացնող, որքան է
ապացուցում մը անոր սխալականութեան,
արդիւնք՝ տրամաբանօրէն, իմացողաբար
քննադատութեան գրութեան մը (արժեւոր-
ման):

Ոգեպաշտութեան ճիւղիկսիք բառերով
կը խաղայ Քիրքէկարդի իմաստասիրութիւնը
նկարագրելով եթէ չըմբռնէ թէ նման ի-
մաստասիրութեան մը հետ, մէջ, ան, Քիր-
քէկարդի իրապաշտ մըն է և ոչ իտէպաշտ
լին կը խոսի եւրոպական իմաստասիրու-
թեան հետ վասնզի կը փափաքէր ճերթալ
իրենէն վեր անձէն՝ անձին, և ոչ թէ իրե-
րէն վեր անձէն՝ իրերուն: Լինելութեան
և անձին երկուութեան վրայ իր խորհրդա-
ծութիւնն էր որ զինքը բերաւ Աստուծոյ
գոյութեան ապացուցումին, ինչպէս հաս-
կումներուն մէջ կը տեսնենք: Կարելի չէ
համառօտակի բացատրել մասնակի ստու-
գութիւնը կամ փոփոխութիւնը գոր Քիր-
քէկարդի կ'անուանէ Վայրկեանը կամ Բա-
ցարձակ Յարակարծիքը (The Moment or the
Absolute Paradox) ոչ ալ տիպէկտիք մե-
թոք որ իրեն բունագրեց ճանաչողութիւնը
կամ ընկալչութիւնը՝ Աստուծոյ, Բաւ է
նօթել որ լայնօրէն տարակարծիք քրիս-
տոնեաներ կը միանան զովելու համար այս
ապացուցումին զեղեցկութիւնը և ընդու-
նելիութիւնը: Քիրքէկարդի, արդի որեւէ ի-
մաստասէրէ մը աւելի խոր կերպով թա-
փանցումը ըրած է քրիստոնէական խոր-
հուրդին սորին, Բայց յետոյ՝ եթէ ընդու-
նելու ըլլանք Քիրքէկարդի վերջին գործերը
իրեւ իր վախճանական պատգամը, այս
պատգամը պիտի նշանակէր գաղապարտու-
թիւններ կազմակերպել քրիստոնէութեան
«Պաշտօնականութիւնը անհաշտելի է քրիս-
տոնէութեան հետ», — այս էր իր վերջին
պատգամը. և այլ կերպ մտածել պիտի ներ-
ուի միայն ընդունելով որ իր վերջին գոր-
ծերը կը ներկայացնեն ամբողջական ախ-
տավարակ անկում մը իր ուժերուն մէջ:
Դասախօս Հէքէր, կաթոլիկ մը, կ'ընէ այս
հաւաստումը: Դասախօս Սվենսըն որ միա-
պաշտ մըն է (unitarian) չ'ըմբռնէր յիշատա-
կելու իր եղանակովը, ուժգնօրէն կը հա-
կառակի այս տեսակէտին: Բայց Քիրքէ-

ԲԱՆԵԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀՈՒՓՈՒՄԷ ԵՒ ԳԱՅԻԱՆԷ ԿՈՑՍԵՐ

ՍՊԱՆԵՈՅ ՄԷՋ

Դիոգենիանոս կառավարիչը ձերբակալել է կուտայ երկու քրիստոնեաները ու զանոնք կը դրկէ Սէվլի՝ ուր կը բանտարկուին: Ջիրենք մոյթի մը վրայ փառածելէ և երկարէ մահիկներով յօշտել տալէ յետոյ, զանոնք կ'ենթարկէ շատ աւելի անսովոր չարչարանքի մը: Ժուսգա կը մեռնի բանտին մէջ ու կառավարիչը մարմինը խորունկ հորի (in altissimum puteum) մը մէջ նետել կուտայ, բայց քաղաքին Սարինոս եպիսկոպոսը կը հանէ հորէն, պատուով թաղելու համար կոյսին ածիւնները: Դահիճը Ռուֆինան ալ թուպամահ կ'ընէ մինչոյն բանտին մէջ ու մարմինը կ'այրուի ամփոթաւորանի մէջ, բնականաբար հեթանոս բազմութեանց ներկայութեան, բայց Սարինոս եպիսկոպոս մինչոյն զգացուածով կը վերցունէ անոր ալ ածիւնները ու կ'ամփոփէ Ժուսգային ածիւններուն քով:

Ագաթանգեղոս (էջ 151) ընդարձակօրէն կը պատմէ որ երբ երանելին Հոսիփօսմէ իր աղօթքը կ'աւարտէր, նոյն գիշերն իսկ եկան շուտով հոն հասան թագաւորին իշխանները, ու իրենց հետ ալ դահնապետ իր դահիճներով և իրենց աւելի վառուած ջահեր: Անոնք մօտեցան ու շուտ մը ձեռ-

քերը ետեւ կապեցին ու կ'ուզէին լեզուն կտրել: Իսկ ան իր կամքովը բերանը բանալով, լեզուն հանելով կ'երկարէր: Այս դրուագը չկայ Սպանիականին մէջ, ոչ ալ վրան գտնուած պատաստաւուն հագուստներէն մերկացուել, բայց Ագաթանգեղոսի յաւիտեանքը, հոգ չէ թէ սեղմ ձեռով, գրեթէ նոյնութեամբ կայ Սպանիականին մէջ, Ագաթանգեղոս կը պատմէ որ դահիճները գետնին մէջ չորս ցից կը զարնեն, երկուքը ոտքերուն և երկուքը ձեռքերուն միջև ու կը պրկեն ու մինչև առաւօտ հրավառ ջահերով կ'այրէին ու կը խորովէին մարմինը: Սպանիական բնագիւղը անսովոր կուտ չած չարչարանքով հաւանաբար կ'ակնարկէ կրակով վառուելուն և կամ կ'ակնարկէ ճարտին վարեցին ընդ գոգն նորու և ի վայր վայր կենդանի փորեցին զաւս երանելուն, և կայր կենդանի փորեցին զաւս երանելուն:

Գայիանէ Սպանիական աւանգուժեամբ թուպամահ կ'ըլլայ բանտին մէջ, մինչդեռ մեր ազգային պատմութեան մէջ դահնապետը զոյժայ կը զարնէ անոր ձեռքերուն ու վաղարայպատի հարաւային զուռնէն կը հանէ դէպի Մեծամորի կամուրջը տանող արքունի պողոտան, հոն՝ ուր մահապարտները կը սպաննուէին: Ու մինչդեռ Հոսիփօսմէի համար պատրաստուած նման չորս ցիցերը կը վարսէին ու աղբ ողորմելի տեսարանին առջեւ Գայիանէ իր վերջին աղօթքը կ'արտասանէր, կը մօտենան դահիճները, կը մերկացնեն երանելին և չորս ցիցերու մէջ մարմինը կը պրկեն և հուսկ յետոյ քարերով արիքները որովայնէն չորս կը թափեն ու սորով զուռն կը բաժնեն մարմինէն:

Սպանիականի մէջ Վարիանեան լեռները Ագաթանգեղոսի Մեծամորի բլունէն է: Պատմութեան ընթացքը հայերէն ընդարձակ և սպանիական շատ համառօտ բնագիւղներուն մէջ բացարձակապէս նոյնն է: Կարելի էր որ սպանիական ալ նոյնքան ընդարձակ ըլլար՝ եթէ երկու սրբուհիներուն վկայաբանութիւնը շատ ուշ դարերու մէջ զուր ներմուծուած ըլլար իրենց ազգային-եկեղեցական պատմութեան մէջ: Այս կրկին վկայաբանութեանց թատերաբեմը հայկականի մէջ՝ Վաղարշապատն է ու ըստ սպանիականի մէջ՝ Սեվիլը, երկուքն ալ ժամանակի մայրաքաղաքներ:

HERBERT READ

(Վերջ)

կարգ կը մնայ խորունկ, առեղծուածային, անվախճանօրէն նշանակալից: Ան ինքզինք իր տապանագիրը

«Դատը որուն ծառայեց, քրիստոնէութիւնն էր. ու իր կեանքը՝ մանկութենէն՝ սքանչելիօրէն յարմարած էր սա վախճանին: Ան յալիցեցաւ խորհրդածութեան տարազներու մէջ փոխադրել քրիստոնէութիւնը միակտուր և ամբողջ: Իր սրտին մաքրութիւնը միակ նպատակ մը ունենալն էր»:

Սպանիական վկայաբանութեան և տեղական աւանդութեան մէջ Սեվիլի եպիսկոպոս Սաբիաճոնն է որ կը վերցնէ բարեպաշտութեամբ երկու վկայութիւններուն նըշխարները ու կը թաղէ յարգի վկայաբանի մը մէջ։ Միւր ազգային հաստատուն պատմութեան մէջ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչն է որ վաղուապաշի մէջ կը ժողովէ ու կ'ամփոփէ սրբութիւններուն մարմինները և իրենց իսկ պատառատուն հանգերձներով կը թաղէ «ի հնձան» ուր վանքն իսկ լեալ էին նոցա։ Franz Cumont, իր հետազոտութեանց արդիւնքով(*), կը ջանայ հաստատել որ ըՍպանիական վկայաբանութեան և Սերորայի ժամակարգութեան մէջ իրարմէ շատ քիչ տարբերութեամբ յիշատակուած ժիւղա և Թուֆինա կոյսերու նահատակութեան զբուռազը, յար եւ նման Գայիանէ եւ Հոլիֆսիմէ կոյսերու վկայաբանութեան, մտած է Սուրիայէն։ «Սուրիացիք, կ'ըսէ, միշտ ճանչցուած են իբր անուանի վաճառականներ, և ինչպէս այսօր, անցեալին մէջ ալ անոնք առեւտրական նպատակով խմբովին ճամբորդած են հեռաւոր երկիրներ։ Հռովմէական կայսրութեան առաջին դարերուն, լատին երկիրներու մէջ, արեւելքից այս վաճառականներուն տնտեսական, տրուեստական և կրօնական ազդեցութիւնը շատ մեծ եղած է ու շարունակուած՝ նոյնիսկ բարբարոսներու արշաւանքէն յետոյ։ Բազմաթիւ վկայութիւններ կը հաստատեն Կոլուայի մէջ սեմական այս գաղութներուն զօրութիւնը(**) Սպանիա՝ որուն Փիւնիկցի հին նաւորդները կայսրութեան չըջանին իրենց յաջորդներուն ցոյց տուած էին ծովային ճանապարհը՝ աչքէ չհեռացուց այս յանդուգն առեւտրականները։ Սպանիայէն յաջորդաբար գտնուած յունարէն, արձանագրութիւններ կերպով մը կը մատնանշեն հոն հաստատուելու համար իրենց ցոյց տրուած ուղին։ Սպանիոյ ամենէն հարուստ մթերանոցը հզող Կարթագինէի (Carthago

Nova) արեւելեան կողմը գտնուող Բալոս հրուանդանի ջուրերէն դուրս հանուեցան երեսունին չափ կապարէ խարիօսներ՝ որոնց մէկ քանիներուն վրայ փորագրուած էին լատին նաւուղիներու անունները, իսկ երկու հատին վրայ ալ կը կարդացուէին երկու չաստուածներու անունները՝ Գասիոն Զեւսի և Սալոնդա Ափրոդիտէի։ Հելլենացած Սուրիացիներու մեծագոյն չաստուածունին կը տեսնենք Բերիական Սեւեւիոյ մօտիկը պաշտուած չաստուծոյ հետ և շատ հաւանական է որ առեւտրական և զինուորական այս մեծ նաւահանգիստէն եկող ծովայինները կորսնցուցած էին կապարէ այդ խարիօսները (ancre)։

«Լեւելի արեւմուտք գտնուող Մալական» որ մեծ քանակութեամբ աղած ձուկ և իր չըջակայքի հանքերուն մետաղները կ'արտածէր (Ustracoe, Գ. 4, 2), Սուրիացի վաճառականներու ընկերակցութեան մը կեդրոնն էր, ուր հաւաքուած կը տեսնենք նաեւ Աֆրոդիտէի վաճառականները։ Արեւելքի հետ Մալականի ունեցած նաւային յարաբերութիւնները շատ հաւանական է որ կը հասնին փիւնիկեան չըջանին։ Ստրաբոն կը յիշէ որ այս քաղաքը մնացած էր։

«Սիբերա լեռներու մէջէն Մալական ուղիղ ճանապարհով մը կը կապուէր Բետեկայի մայրաքաղաք Գորտովայի (Corduba), բայց տարակոյս չկայ որ այս հարուստ գաւառը մանեւլու համար Արեւելքի վաճառականները պիտի նախընտրէին իրենց Թեթեաշարժ նաւակներով մտնել Կուտալքիվի գետը (Baetis)՝ ուր սակայն նաւարկութիւնը դժուար էր։ Վերջին Գորտովայէն գտնուեցաւ սեմական զանազան չաստուածութեանց ուղղեալ յունարէն ձօն մը՝ որոնց կարգից ամենայն վստահութեան կը կարդացուէին Էլակապայի և Ալլաթի անունները, ու այս ոստանին բնակչութիւնն ալ խառնուրդ մը կը ներկայացնէր արեւելեան ցեղերու, ինչ որ կը հաստատէ լատին արձանագրութեանց յատուկ անուններու ցանկը (onomastique)։

ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(*) Les Syriens en Espagne et les Adonies à Seville: «Syria», 1927, էջ 330 - 341.

(**) Franz Cumont: Religiones orientales (notes 4 SS.)

Solari: Annali delle Università Toscane, N. S. 1. 6. 1916.

Fidel Fila: Bolgtin de la real Academia de la Historia, XLVIII; 1906.

(Վերջը յաջորդով)

ՆՇԽԱՐԳ ՆԱԽՆԵՆՑ

ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ ԶԱՐԱԿԱՆՆԵՐ

Ս. Արոտոյս քիւ 503 ընթիւ գրչագիր
Շարակնոցին պարունակած պարականոն շա-
րականներէն փոխեց մի եւս կու տանք ստորեւ,
որոնց սպարոտքեան ցարդ չենք հանդիպած:

1. Կանոն Ուրեմորդ Աւուր ՄԵՆԳԵԱՆ.—
«Էլոյս ի լուսոյի երեք պատկերներէն վերջ
կայ չորրորդ մըն ալ, վեց տուններէ բաղ-
կացած, «ի ջուր երթալն առած հրահան-
գով» (Թ. 34բ—35):

Յորժամ եկըն Յիսուս մըվըրտիլ ի Յոր-
դանան ի Յովհաննէ, տեսական ընու-
թեամբ մարմնովն զոր ի մէջն էառ,
նորոգել զԱդամ վերստի ի փառս:

Զարհուրեալ Կորապետին երկիւղիւ հայ-
ցէր պաղատէր, Տէր ինձ պարտ է
ի քէն մըվըրտիլ, բարձող յանցանաց
փրկիլ աշխարհի:

Բացան դրունք երկիւց, մեծապայծառ
անոնիս պարգեօք, եղաք ժառանգորդք
անմահից կենացն, մտեալ բերկեցաք
ի վերին սիոփն:

Իջեալ հողոյն սրբոյ մարմնատեսակ կեր-
պիւ ազաւնոյ, և հանգչէր ի վերայ
զազաթան փրկչին, օծեալ սրբութեամբ
իւզովն օրհնութեամբ:

Ի վերուստ վըկայեալ վերայնչէր բար-
բառ հայրական, ասէ դայ է իմ որդի
ընտրեալ սիրելի ընդ որ հանճեայ:
Երախմբեալ բազմութիւն զօրաց երկ-
նաւորաց, վայր իջեալ ի պատիւ վե-
րստին ծննդեանն ահիւ պատմէին
գծնեալն գրիստոս:

2.— Մեծացուցէնքու կարգին զըր-
ւած է հետեւեալն ալ, բայց սակայն աւե-
լի աւանական է որ ըլլայ խնկարկութեան
շարական մը, վասնզի լուսանցքին վրայ
չունի նշանակուած մ զիրը, որ զըրւած է
բոլոր մեծացուցէնքու առջև առհասա-
րակ: Ասկէ զատ իրի՛ք առաջ եկող ՕՄԸՂ-
տածուի խնկոյն», և իրեն յաջորդող ՅՅԱՅ
յարկ Նուիրանաց», առաջինը պարականոն
խնկերկորդը հանրածանօթ, շարականները,
երկուքն ալ խնկարկութեան շարականներ:

են: Ուստի կրնանք հետեւցնել թէ, այս
ալ խնկարկութեան պահուն երգուելիք շա-
րական մըն է (ԳԿ):

Դաւանիմք զեկեալից Աստուած մեզ ի
փըրկութիւն, հաշտեցուցանել զարա-
ւածս ընդ հորըդ վերնոց, զի զհոգիդ
առաքեսցես մաքրել ըլլմից ի մեղաց
մերոց, վասն որոյ և մեք քեզ երկըր-
պագեմք որ էակիցդ ես հօր և հոգւոյն:
Հացըդ կենաց անմահութեան եկեալ ի
բաշխումն, որ կերակրէիր զհինն Իս-
րայէլ երկնային սուրբ մանանայիւն:
Հայցեմք ի քէն տալ նոր Իսրայիլիս ի
կենաց հացէդ. վասն որոյ:

Զմայրըն լուսոյդ առ քեզ ունիմք բա-
րեխօս, զի ըզխոստացեալ պարգե-
սըն քո մեզ ընծեոհացես, և ըզպաշ-
տօնեայս միածնիդ և մօր քո քեզ յա-
րակցեսցես. վասն որոյ և մեք վերա-
գոյնեցուք մօր քո և քեզ փառք
յաւիտեան:

3.— Կանովն Սրբոյն Գրիգորի Լուսա-
ւորչին.— Ս. Լուսաւորչի յատուկ ՈՒՎ ԵՐ-
ՋԱՆԻԿ և ԱՅՐԱՄԱՆ ՆՇՄԱՐԻՍ» շարական-
ներէն վերջ ձեռագիրս ունի հետեւեալ ըս-
տեղին (ԴԿ), սա խորագիր ծանօթու-
թեամբ. Անղցացն ասա, աւրինակ չկայր
որ ի տեղն էի գրելու: Ապա կը յաջորդէ
ծանօթ հարցը ՈՒՐ առաքեցեք: Շարականս
10 տուն է, որոնց սկզբնատառերը կը կազ-
մեն Գրիգոր Ե մեծ (Թ. 224): Սոյն շարա-
կանը ուշագրաւ է իր պարունակած բազ-
մաթիւ բարդ բառերով, որոնցմէ շատեր
չեն գտնուիր Հայկազեան բառգիրքի մէջ:
Ինչպէս, Բամաշարժ, ստուերակայ, հըրա-
փայլակ, լուսափայլակ, արտակ, նսնմա-
ղիր, զեռարուպեալ, կայսերապետ և հա-
մաշարժեալ:

Կահապետ իմն ահաւոր, յանմահարար
գետոյն ըլլիսեալ նոր արեգակն, Գրի-
գորիոս Լուսաւորչի Հայաստանեայց,
առաքեալ անուն յառաքելոյն Թադէոսի
ը նոր առաքեալ, յանմահութիւն կոչել
զՀայաստան:

Բամապետ լոյս և ծագումն, հովիւ բարի
քաջ և յաղթող վըկայ բանին, դաւա-
նող զճառագաթիս երրեակ լուսոյն,
հընգետասան ամ ստուերակային որ-
դեգրեցար ը միշտ կենդանոյն, յան-
մահութիւն:

ի յարգինից յաղին զբախտին, ի վեր-
նախնամ ծառաւորանէն ծագումն ան-
ճառ, հրափայլի ամպ լուսափայլակ
տարփումն արտակ. ջահափայլեալ աշ-
տանակի ծագմամբ և նոր Յովհաննէս,
յանմահութիւն.:

Գերազանձ խորան խորոց, խորհրդա-
կան խորհուրդն յայտնեալ եկեղեցւոյ,
նրսեմպիւր հուրն որ ցոյալ մինչև
յերկինս, կայծակնափայլ զեռարուսեալ
ծաղիկ հաւատոյ, յանմահութիւն.:

Ունի ունէր լոյսն անպատում, զանըստ-
ուեր ծագումն հրափայլակ ճառագայ-
թեալ, զկուսածին լուսոյ ծագումն
արարչական, Աստուած անեղ գոչել ի
Հայաստան պաղատն արքունի, յան-
մահութիւն.:

Բամաշարժ կայսերապետն վերնապար-
գե Թագին օծմամբ արժանացեալ,
սըրտապիտո [Տըրքատիտոյ] յառաջնե-
թաց բարձող լուսոյն վերնատուղին
ընծայեցաւ և մեծ Թագաւորն, նախա-
սկիզբն ծաղիկ հաւատոյ:

Երբնն ի Հարս շարժեալ անշարժն, յոր-
գեղբական հրաւիրանաւն երանելին,
զԳրիգորիոս կացուցէք աթոռոյ իմոյ
հովուապետ, նոր յորհնութիւն ի հը-
նութիւնէ մեռելութեան և նոր Մովսէ-
սիւն որ է Պետրոս և նոր է Պաւլոս:

Մեծ և անեղ և քանչեւ զարմանահրաշ
խորհուրդս ի մեղ ճառագայթեալ, քան-
զի րոցս արտափայլեաց ի սիրուս էջից,
զարհուրեցան իմանալեացն զօրս ան-
մահ զըւարթնոցն, տեսանելով զքեզ ի
հանդէսի:

Նւատեսակ փառօք փայլեալ, արքայ
և տէր և քահանայ վերապատուեալ,
արքի և ջահ և լի լուսին յընթացս երկ-
նից, համաշարժեալ Նիդալի և Ննովթայ
և մեծ հայրապետն, վերնական շնոր-
հաց բաշխող:

Մաքրոս ծափի հարեալ Սիովն, ընդ երկ-
նային հոյս անմարմնոց մաքուր սե-
ռիցն, հրաւիրելով երկուցս ի մի եղա-
նութիւն, յանգրանկածին ելեալ կա-
յանս յերանաւէտ լոյսն անստուեր,
նոր խարայէլ կոչել զՀայաստան:

4.— Կանովն Նիդորդ Աւուր [նաչի].—
Ձօրութիւն Սուրբ Նաչի և սի ստունգա-
նելն օրհնութեան շարականներէն յետոյ
Ալսոր ընդ ամպս Հարցը կը յաճորդէ, որուն

ներքև իբրև Մեծացուցէ գրուած է հետև-
եալ ԴՁ շարականը (Թ. 247բ): Այս շարա-
կանին առաջին երեք տուները կը գտնուին
Ամատունիի հրատարակութեան մէջ (էջ 2),
իբրև Բ. պատկեր «Յովակիմայ և Աննայի»
Օրհնութեան:

Աշխատեալ հօրն Ննովթայ անախտ ծը-
նունդ անեղծական կենաց զբաւական
առիթ յուսոյ անմահութեան, գոհու-
թեամբ երգով ըզքեղ և միշտ օրհնա-
բանեցուք:

Կենաց փայտ փրկաւէտ ասպընջական
ազգաց կենդանեաց, ծագման ծխաւան
նշան ուխտին խաղաղութեան, գո-
հութեամբ.:

Նահապետին Արքահաճու մայր հաւա-
տոյ լեւոտն Աւետեաց, կաթին և մեղու
աղբիւր շնորհաց անհատարար, գոհու-
թեամբ.:

Նախնոյն Իօրայելի խորին խորհուրդ ան-
ու[ան]ապրութիւն, սանդուղիք երկ-
նաբարձ տուն Աստուծոյ արժանաւոր,
գոհութեամբ.:

5.— Կանովն Ներոդ Աւուր Սրբոյ
նաչին Վերացման յերկինս.— «Յաչն կենա-
րար» և «Որ յաթոս փառաց» պատկերնե-
րէն վերջ կայ հետևեալ նոր շարականը
նոյն Բկ ձայնով (Թ. 248բ):

Համապայծառ և հրաշալի քառակեր-
պեան զրոշմըն լուսոյ, աղիւսանման
սկիւն պատուական և զընդաձե, էա-
կանին եղեր աթոռ, քեզ երկրպա-
գեմըք փայտ կենաց բարձող աստուա-
ծային մարմնոյն և պարծանք ազգի
մարդկան:

Որում երկինք երկնից աչ բաւէին խորք
անդընդոց սարսեալ դողային, արե-
գակն խաւարեալ ի խաչելութեանը
տեսուն, և լուսինը ժըթացեալ յինքն
ընկալեալ ըզլոյսն անըստուեր, քեզ.:

Անմարմարելի գտար ի մարտ եւ բար-
ձրացար ի Գողգոթայ, խաչաշուէն տա-
ղաւար, ըզքեղ մարգարէն յառաջ գու-
շակեաց եօթնարփեան շնորհաց հողոյն
ընդունարան ով սուրբ քառաթեւ, քեզ.:

6.— Կանովն Հինգերորդ Աւուր.— Ան-
պատուն կառք, «Հնդ երեւումն քո» և
«Որ համագոյդ» ծանօթ շարականներէն
յետոյ Ձեռագիրս ունի սա տողը. «Հարցն
զՏապանակին ասա իր սարաւքն, թէ կա-

մեծ զգրածս ողորմա. Այս Ողորմեան կը գտնուի Ս. Վրդ. Ամատունիի հրատարակութեան մէջ (էջ 124), ինչպէս նաեւ յաջորդ Տէր Յերկնիցը ուր զխաչ քո շնորհեցեր, իսկ հետեւեալ ԴՁ Մանկութիւնը նորէ:

Յոյս և ուզաւէն ետուր ըլխաչ քո մեզ Քրիստոս, կնիք հաստատութեան և պարծանք սուրբ եկեղեցի[ւոյ], վասն որոյ խնայեալ ի մեզ Քրիստոս կամաւոր քո խաչելութեամբն:

Որ բեւեռեցար ի խաչին վասն յանցանաց նախաստեղծին, և անապական արեամբդ քո լուսաւորեցեր զազդ որդւոց մարդկան, վասն որոյ:

Հիւացան զորքք վերինք յորժամ տեւին ըզտէրդ ի խաչին, արեգականքն նընեմացեալ և վարազոյր տաճարին ընդ մէջ հերձեալ, վասն որոյ:

7. — Կանովն Վեցերորդ Աւուրն. — «Անապական սուրբ ըլխաչն» և «Այսոր գեներա» և այլն ծանօթ շարականներէն վերջ հետեւալը կայ իբրեւ Մանկութիւն (ԴՁ):

Երկրորդ Աղամ էր բազմալ ի քառաթեւ սուրբ խաչին, բաշխող եղև աշխարհի աստուածային պարգեւացն, ընդ անմարմնոցն դասուց նմա երկրի պագանեմք: Ի տիգախոց ի կողէն տըւաւ մեզ բաժակ վերկութեան, փայտ պատուհասի եղև միզ զէն յաղթող ընդգէմ անբերեց թշնամ[ւոյն], ընդ ան:

Հաղորդեցան արարածք հեղման արեան և մարմնոյն, և փոխառեալ ի կենաց փայտէն յաղազս անիծիցն Ազամեայ, ընդ ան:

Թարեհից երեւալ նշան գալոյ Միածնին, յորժամ եկեցէ փառօք Հօր ընդ ամպս երկնից բազմութեամբ, ընդ ան:

8. — Կանովն Համաւեհն Մաթթիոսաց. — Հեւեանալը նոր Տէր Յերկնից մըն է Բկ ձայնի վրա (Թ. 264):

Հրաշափառ ճըզնութեամբ պատերազմեալք ընդգէմ թըշնամւոյն, և արեւարար վառեալք զինու Սուրբ Հոգւոյն յաղթեցէք անորիցացն, ո՞վ սուրբ վըկայք ըզձեզ ունիւրք բարեխոս առ Տէր վասն անձանց մերոց:

Անտանելի չարչարանացն եղէք վըկայք ճըշմարտութեան, և խաչակից եղէք Որդւոյն Աստուծոյ, ըլլաք ծակ մահու արբիք. ուրախութեամբ, ո՞վ սուրբ:

Թաղթանակ համբերութեամբ կատարեցէք զընթացքս ձեր, և փոխեցոյք յերկրայնոցս ի յերկինս, ընկալայք ի Քրիստոսէ ըզպըստկս անապական, ո՞վ սուրբ:

Արդ եկայք հաւատացեալք կատարեցուք ըզխշատակ սրբոց վըկայինցն, զի ի ձեռնն սոցա բացցի մեզ դուռն ողորմութեան, ունեցուք միշտ բարխոս առ տէր վասն անձանց մերոց:

9. — Կանովն Մերոյն Անթոնի Անապա. աւուրն. — Այս կանոնին ներքե իբրեւ Համարձի կայ հետեւալ շարականը, երկու պատկեր (ԱՁ):

Որ զանմարմնոցն ի մարմնի տըպաւութեցեր երանելի[ւոյն] ի հարբս սըրբոյն Պաղեայ, այսօր տօնեմք ըզխշատակ ճըզնաւորին քո, աղաչանօք սորա կեցոյ ըզմիզ փըրկիչ:

Որ ըզտանջանս յաներեւոյթ թըշնամւոյն ի յանձն էառ երանելին ի հարբս սուրբն Մակար, կոխելով ըզզօրութիւն թըշնամւոյն, աղաչանօք:

Որ անպատու ճըզնութեան համբերեաց երանելին սուրբ Նիզոս, փոխեցաւ այսօր ի կարգըս հրեշտակաց, աղաչանօք:

Որ զերկնայնոցն անախտութիւն ինքեան տարեալ ժուժկալութեամբ երանելին ի հարբս սուրբն Սերնային, վերափոխեցաւ այսօր ի դասս անմարմնոց, աղաչանօք:

Որ քաղութեամբ նահատակեալ վանեաց ըզթըշնամին սուրբն Յովհան, փոխազրեալ այսօր ընդ յաղթող նահատակսն, աղաչանօք:

Կենդանի մեռելութեամբ ճըզնեալ անարատ վարուք երանելի կարբն սուրբն Աբրահամ, յիշատակաւ նորա բարեանցուք զթագաւորն անմահ:

Որ հրեշտակացն զթնութեամբ քաղաքավարեալ ի մարմնի երանելին ի հարբս սուրբն Յւագր, այսօր ի կարգ վերին զօրացն զօրացեալ հոգւով, յիշատակաւ:

Յղէք ժառանգք հաւատոյ ճմարտութեան երանելի սուրբ հարք անապատի, մաղթելով հայցեմք ի ձերոց ճըզնութեանցդ, բարեխոս իբրուք առ Տէր վասն անցանց մերոց:

Հրաւ. Ն. Վ. ԾովԱԿԱՆ

ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱԿ “ԲԱԶՄԱՎԷՊ”Ի

«Սիոն» յանուն նորին Ամենապատուութեան Սրբազան Պատրիարք Հօր և բովանդակ Միաբանութեան, հաճոյքն ունի շնորհաւորելու Հարիւրամեայ Յորդեխանը հայ մամուլի ամենէն հին ու ումենէն աւելի յարատե մէջ միութեան, «Բազմավէպ»ին :

Հարիւր տարի կը բաժնէ մեզ իր ծագման օրերէն, ինչպէս նաև մտայնութիւններէ, կարիքներէ, արժեչափերէ, որոնք ոչ միայն անցեալին կը պատկանին այլ և ունին կենդանի որոշ անդրադարձումներ, մեր օրերուն ալ տակաւին ի զօրու :

Հանդէսը իր յառաջորդութիւններով և բովանդակութեամբ միշտ մնաց հաւատարիմ մեր «գարթօնք»ի զաղափարաբանութեան, որ ինքզինքը ամենէն առաջ «Բազմավէպ»ի մէջ փորձեց ամրապնդել : Հայ լեզուին, հայ պատմութեան, հայ զրականութեան պաշտամունքին և արժարժումին նուիրուած մանաւանդ, մեր անցեալը գտնելու և վերբերելու իր փոյթով, «Բազմավէպ» ոչ միայն երևոյթ մը այլ իրագործում մըն է կանխող դարու կէսերուն :

Ոչ միայն մեր, այլ միջազգային լրագրութեան պատմութեան մէջ, հազուագիւտ են Հանդէսներ, որոնք «Բազմավէպ»ի տարիքը յաջողած ըլլան ունենալ : Ասիկա մենք կը պարտինք զերագանցօրէն Մխիթարեան հայրերու անձնուրացութեան և կրողին :

Մեր պատմութիւնը դիտելու իր կերպը եթէ մնաց նոյն՝ սակայն իր գուրգուրանքն ու որոնումները և այդ ոգիէն ու ճիգերէն ձեռք բերուած արդիւնքը կը մնայ սիրելի ու պատկառելի :

«Բազմավէպ»ը մէկէ աւելի նպատակներու զործադրութիւնը հետապնդեց, անիկա լոկ հայագիտական ձեռնարկ մը չեղաւ, այլ ունեցաւ մանաւանդ զանգուածներու օգտակար դիտելիքներ մատուցանելու առաջադրութիւնը : Պատմական, հնագիտական, մանկավարժական, բանասիրութեան և ճաճանչաւոր քերթողութեան յայտադրութիւններէն սկսեալ, մինչև աշխարհագրական, թուաբանական և խոհանարարային տարագներու մանրուքը տեղ ունեցաւ հոն, զայն ընծայելով ընդհանուր դիտելիքներու հանդիսարան մը :

Սակայն Հանդէսին բուն նպատակը եղաւ հայրենագիտութիւն և բանասիրութիւն, անոր անդրանիկ խմբագրէն՝ Ալիշանէն սկսեալ, մինչև Բագրատունին, Հացունին, Ղազիկեանն ու Ծանօգեանը : Հոն՝ բազմամեայ այդ Հանդէսին մէջ իրենց միտքն ու շնորհը բերած են մեր մեծ բանասէրները, գիտունները, լեզուաբանները, զրականագէտները, բանաստեղծներն ու արուեստի սպասարկուները : «Բազմավէպ»ը եղած է մշակութային կարևոր ազդակ մը Մխիթարեան հայրերու ազգասիրական ոգիով սոգորուած :

Հանդէսը իր լայն ստատարը բերաւ նոյնպէս կրօնական ապրումներուն և զրական ամէն սեռերու արտայայտութեան, նորադարձ մեր ընթերցասիրութիւնը արծարծել ջանալով առօրեայ նորութիւններով :

«Սիոն» կը կրկնէ իր շնորհաւորականը, մաղթելով «Բազմավէպ»ի նոր հարիւրամեակներ, կատարելու այն բարերար գերը, որ իրեն եղաւ և կը մնայ, մեր ազգային և մշակութային կեանքին մէջ :

ԽՄԲ.

Պ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆԻ

ՀԱՄԵՐՊԷ

19 Հոկտ. 1947 կիբակի առաւօտեան ժամը 11-ին, Նորին Ամեն. Պատրիարք Սրբ. բազմեալ Զոր բարձր հովանաւորութեամբ, Նրուապետի Ռեկա սինեմային մէջ, հանձնարեալ եւ սաղանգաւառ երաժշտական Պ. Համբարձում Պերպերեան տուաւ իր անդրաւանդի համերգը Պաղեստինի հայութեան:

Պ. Համբարձում Պերպերեան ամբողջական երաժիշտ մըն է, ինքնաստիպ եւ խառնուելի տաղանդով օժտուած: Թէ իբր յօրինող եւ թէ իբր վարիչ, ան ի յայտ բերաւ բարձրագոյն մտակութեամբ հասկացողութիւն եւ արտայայտութիւն, որոնց հանդիսասեռ եղած չէր ցարդ Նրուապետին հասարակութիւնը:

Արդարեւ, յայտագիրը լեցնող իր դաժնաւորումներուն մէջ, Պ. Հ. Պերպերեան ի յայտ եկաւ երաժշտական քափանցման եւ ոճի ինքնատիպութեան այնպիսի նորութեամբ մը, որ հասկցող հասարակութիւնը առիճնեց եւ տարաւ սովորական դաժնաւորումներու սահմանէն անչափելիօրէն անդին: Պարզ, ժուկակ եւ առնայցի զիծերով բաբախուն իր յօրինումները, իրենց զուարթութեան մէջ իսկ լուրջ եւ սխրութեան մէջ երանական, առկայն զարմանալիօրէն կենդանի եւ քաղցր մեղ տարին մէկ կողմէն եւրոպական բարձր արուեստի կառուցիւն եւ միւս կողմէն հայ երաժշտութեան իսկութեան ոճին:

Պ. Հ. Պերպերեան զիսկ իր յօրինումներուն տալ երաժշտական նկարագրողութիւն, տեղական գոյն, եւ երաժշտական գմայլի գիւտերով պահել իր դաժնաւորումներուն մէջ անոնց բնիկ միջավայրը:

Իսկ իբրեւ խմբավար, Պ. Պերպերեան իր բարձրաթիւ ռիթմաւարտ արուեստով կը մնայ գերազանց: Ան իր ձեռքերով, աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել իր երկրեան բոլոր մանրաթելերով կը բռնէ երգը: Իր դիմէն, իր ամբողջ անձնէն ներքով զիւրութիւն մը, մոգականութիւն մը կ'երբայ երգիչներուն, վեր առնելու համար անոնց ձայներն ու հոգիները փոխանցելու համար զանոնք յետոյ ունկրդիրներուն, երաժշտութեան երբեմն զոդեր եւ օտս յանախ

անձնի պիտիներու մէջ առնելու եւ բարձրացնելու զանոնք բոլորը:

Պ. Պերպերեան անկասկած մեր ժամանակի առաջնակարգ եւ բացառիկ երաժշտական ղեկավարներէն միւս է: Այս եղանակով անոնց տալաւ արուեստի իրենց ղեկով:

Պ. Հ. Պերպերեան, ծնած է 1905-ին, Աստանա, Ռուսաստան եւ իր ծննդավայրի Արգանա եւ Կեդրոնական վարժարաններուն մէջ: 1923-ին մտած է Արեւիկի երաժշտանոցը, որուն տնօրէնը աւարտած է 1930-ին մեծ յաջողութեամբ:

1932-ին ի վեր, Սիւրիոյ եւ Լիբանանի մէջ, իր գործերէն ղեկով եղած է յարասեւ ճաշարում մը հայ երաժշտութեան, թէ իբրեւ ռուսացի եւ թէ մանաւանդ՝ ժողովրդի երգահան եւ ներշնչել խմբավար: Իր բազմաթիւ համերգներով, Պերպերեան յաջողած է պահել պանդուխտ մեր ժողովուրդը հմայիլի տակը հայ երգին:

Իր գործերէն յայտնի են, խմբերգ՝ «Տօ լաւօ», «Դովք Հայաստանի», «Հայոց Համբարձում», «Հովուներին երգը», «Հայ աղջիկ», «Ջմաւիտ տներ», «Ռուսի երգը», «Կ'անձրեւէ իջաւս», «Բերաններ՝ ձերեղանալան», «Շողիկ» եւ «Թիթեռ», օրաբօրի՝ «Եկեղեցին Հայկական»:

Պ. Հ. Պերպերեանի ստեղծագործութիւնները իրենց իւրայատուկ երանգաւորումներով եւ յօրինողական ինքնատիպութեամբ ուշադրաւ: Կը մօտենան մեր ժողովուրդին ինքնակառարարութեան:

Պաղեստինահայութիւնը հմային տակը իր արուեստին, անկասկած պիտի սպասէ իրեն միշտ, ընդունելու համար իրեն եւ իրենց հայ երգին քաղցրագոյն բովանդակը:

23 Հոկտ. Հինգշաբթի երեկոյեան Պերպերեան երգչախումբի անգամները ի պատիւ վարպետի տունը ողջերբի բխասեղան մը, եւ իրեն նուիրեցին բաժակ մը, ի ճշման իրենց համարեանին եւ հիացման:

ՆԵՐԳԱՂԹ ՊԱՂԵՍՏԻՆԷՆ

«Սիոն»ի Նոյեմբերի թիւով անդրադարձանք Պաղեստինէն եղած ներգաղթին եւ ըրինք մեր ողջերթի մաղթանքը այս էջերուն մէջ անոնց՝ որոնք ուխտաւորի խանդավառութեամբ գացին հայրենիք, միացնելու իրենց ոյժն ու խելը մեր հայրենի վերանորոգման գործին:

Իսկ Հոկտեմբեր 26-ին Նորին Ամենապատուութիւն Տ. Կիրիզ Ս. Սրբեպս. Իսրայէլեան Պատրիարք Հայրը ընկերակցութեամբ Լուսարարապետ Գեր. Տ. Եղիշէ Վրդ. Տէր-տէրեանի, աւագ Թարգման Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի եւ մատակարար ու հիւրընկալ Հոգ. Տ. Միւռոն Վրդ. Կրճիկեանի Երուսաղէմէն Հայֆա մեկնեցաւ, ողջերթ մաղթելու եւ իր հայրական օրհնութիւնը տալու հայրենադարձ իր հօտի անդամներուն:

Առտուն ժամը 9-ին Նորին Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրը իր հետեւորդներով հասաւ Հայֆայի նաւահանգիստը ու դիմաւորուեցաւ Պէյրութի Սովետ ղեսպանա-

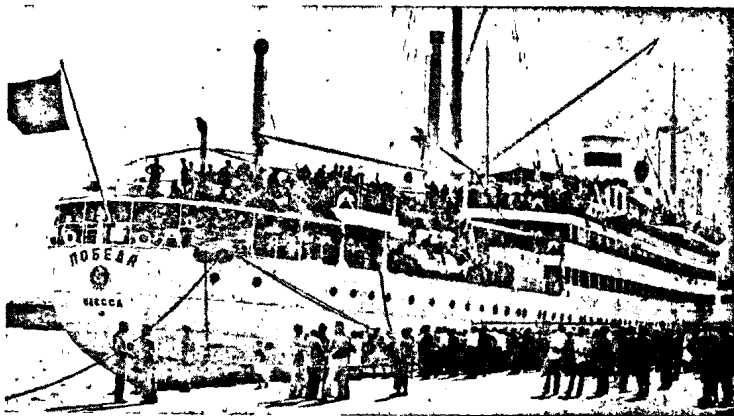
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը իր հետեւորդներով
Հայֆայի Նաւահանգիստին մէջ:

տան աւագ բարտուղար Պ. Խանկիւլօֆէն եւ Ներգաղթի Յանձնախումբի անդամներէն եւ Բօքէտա նաւն ու բարափը լեցնող բազմութեան ծափերուն մէջէն առաջնորդուեցաւ նաւը, ու բարձրացաւ նաւապետին բապինը, ուր ջերմօրէն ընդունուեցաւ նաւապետի եւ պաշտօնէութեան կողմէն: Նորին Ամենապատուութիւնն ու իր հետեւորդները հիւրասիրուեցան զինիով, բռնակով պտուղներով եւ զանազան անուշեղէններով:

Նորին Ամենապատուութիւն իր հետեւորդներուն հետ միասին, ընդունեց ճաշի հրաւէրը նաւապետէն: Սեղանին վրայ բաժակներ առաջարկուեցան հայ եւ ռուս ժողովուրդի եւ անոնց իմաստուն վարիչներու կեանքին, եւ ճղան պատշաճ ու սրտագին բարձմաղթութիւններ: Բաժակներ բարձրացան նոյնպէս Նորին Ամենապատուութեան ինչպէս նաեւ նաւապետին կենացը: Պատրիարք Հայրը սրտագին խօսքերով յանուն Պաղեստինահայ հայրենադարձներուն իր շնորհակալութիւնը յայտնեց ներգաղթի կազմակերպիչներուն, ներկայացուցիչներուն եւ յանձնախումբերուն եւ օրհնեց նաւապետը որ գե-

ղեցիկ պատեհութիւնը կ'ունենար այս ազատարար գործը վարելու: Նաւապետը իր կողմէն յայտնեց թէ իրեն համար պատիւ ու բարեբախտութիւն է որ հայրենադարձ այս կարաւանին փոխադրութիւնը իրեն կը վիճակի ու խնդրեց Նորին Ամենապատուութեան օրհնութիւնը բոլորին համար:

Կէսօրէն վերջ ժամը 3-ին, Նորին Ամենապատուութիւնը՝ ջրապատուած հետեւորդ վարդապետներով եւ ի ներկայութեան նաւապետի եւ նաւու գլխաւոր պաշտօնէութեան, Պ. Խանկիւլօֆի, լիազօր պատուիրակներու, Պաղեստինի ներգաղթի կոմիտէներու անդամներուն եւ հրաւիրեալներուն, Բօքէտա նաւու ընդարձակ ու շքեղ հիւրասրահին մէջ, ձայնասփիւռին առջեւ, կատարեց ողբերթի եկեղեցական յուզիչ արարողութիւնը: Նորին Ամենապատուութիւնը օրհնեց Բօքէտա նաւը, եւ ներգաղթող ժողովուրդը եւ օրհնուած վարդի ջուր սրսկել տուաւ նաւուն բոլոր յարկաբաժինները լեցնող ժողովուրդին վրայ, ու բարի ճանապարհ մաղթեց բոլորին: Մաղթանքներ քրաւ նոյնպէս հայ եւ

Բօքէտա եղբնաւր Հայնայի մաւահանգիստին մէջ:

ժողովուրդներուն եւ անոնց հանճարեղ առաջնորդին համար, որ կարելիութիւն ստեղծած էր սփիւռքի հայրենադարձին: Հայրաբար յանձնարարեց ներգաղթողներուն ըլլալ աշխատասէր, պարտանձնալ քաղաքացիներ Սովետ Հայաստանի, պատիւ բերելով ոչ միայն հայութեան, այլ նաեւ Պաղեստինահայութեան: Յետոյ բոլորին կողմէ իր շնորհակալութիւնը յայտնեց անգղիական հովանաւոր կառավարութեան եւ արաբ հիւրընկալ ժողովուրդին, որոնք տարիներով անպակաս բլրին իրենց խնամքն ու հիւրասիրութիւնը մեր բոլորիս վրայէն:

Յետոյ Նորին Ամենապատուութիւնը Նորէն առաջնորդուեցաւ նաւապետին քապինը եւ զոյգ մը շքեղ ծաղկեփունջեր նուիրեց նաւապետին իբր առհաւատեցայ մեր բոլորի սիրոյն եւ զգացումներուն: Ժամը 5 քառորդ մնացած Նորին Ամենապատուութիւնը հրաժեշտ առաւ նաւապետէն համբուրելով իր ճակատը, իսկ նաւապետը յարգանքով համբուրեց Նորին Ամենապատուութեան աջը: Ժամը 5իշդ 5-ին նաւը բաշած իր խարխուհները մեկնեցաւ իր հետը տանելով Իրաքէն, Պէյրութէն եւ Պաղեստինէն աւելի բան 4000 հայրենադարձներ ուրախութեան եւ արցունքի փոխադարձ հանդէսի մը մէջ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Ա Մ Ս Օ Ր Ե Ա Ց Լ ՈՒՐ ԵՐ

♦ 18 Հոկտ. Եր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադրի. պատարագին էր Հոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Գողաթեան:

♦ 19 Հոկտ. Կիր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Գառարազեց եւ քարոզեց Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան:

♦ 24 Հոկտ. Ուր. — Վաղան Ս. Թարգմանաց տոնին առթիւ Ս. Գառարազը Հայրը Նախագահեց երեկոյեան պաշտամունքին եւ Նախատեսակին:

♦ 25 Հոկտ. Եր. — Մքոց Թարգմանաց Վարդապետաց տոնին առթիւ հանդիսաւ Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Սերովբէ Վրդ. Մանուկեան: Քարոզեց Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը, պատճաքելով Թարգմանաց եւ անոնց աշակերտներուն եւ յաջորդներուն մեծագործութիւնը կրօնական եւ ազգային մշակոյթի տեսակէտներով:

Իսլամաց Գուրպան Գայրամի տոնին առթիւ Ամեն. Ա. Գառարազը Հայրը, ընկերակցութեամբ Ս. Աթոռայ Անազ Թարգմանի Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Առանեանի, շնորհաւորական այցելութիւններ տուաւ Իսլամաց Կրօն. Գերագոյն Ժողովի Ժոխ-Նախագահին, Իրանի, Թուրքիոյ, Սերիպոսի, Իւրաքի, Սուդանի Արաբիոյ, Սաւրիոյ, եւ Անգլո-Յորդանանի Ընդհ. Հիւպատոսներուն: Նոյնպէս, Բաղդադ Գէյ Նաշաշուպիի, Իուհի Գէյ Ալաուդին Հատիքի, Իսլամի եւ Ճամախ Հիւսնէյի եւ Յայիվ Թուխանի Գէյներուն, եւ Ճամախէի Նաշաշուպիին:

♦ 26 Հոկտ. Կիր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Թարութիւն, մեր Գողգոթայի մատարան մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Գաղթե Վրդ. Վրթմանեան: Գառարազի երգեցողութիւնը ձայնափութիւն տրուեցաւ ժամը 10-էն 11:

♦ 27 Հոկտ. Բշ. — Երուսաղէմի կառավարիչ Վսեմ. Գոլթը այսօր կէտել առաջ այցելեց Ս. Գառարազը Հոր: Ընդունուեցաւ պաշտօնապէս Գառարազարանի սրահին մէջ:

♦ 1 Նոյեմ. Եր. — Ս. Յորից Աւետարանաց Տօնին առթիւ Ս. պատարազը մատուցուեցաւ Ս. Թարութեան Տաճարի բակի մեր Ս. Յովհաննէս Աւետարանի մատարան մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Առանեան:

♦ 2 Նոյեմ. Կիր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Անազ Սեղանին լրաց. Գառարազին էր Հոգ. Տ. Միւռնի Վրդ. Գրեկիեան:

♦ 3 Նոյեմ. Բշ. — Ս. Թովգէկ Աստուածաբար տոնին առթիւ Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Ս. Ծովսէպի գրեթէմանի սեղանին լրաց. Ս. Աստուածածնայ տաճարին մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Հայկաբեր Վրդ. Տօնիկեան:

♦ 5 Նոյեմ. Դշ. — Վերապատուելի Տ. Ուխան Տէվլիս Երուսաղէմի Անգլիկացի եկեղեցւոյ աւագորդեց, այսօր առաւօտուան այցելութիւն տուաւ Ամեն. Ս. Գառարազը Հոր:

♦ 8 Նոյեմ. Եր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ ի Ս. Գլխադրի. Գառարազին էր Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան:

Վաղան Գիւս Խաչի տոնին առթիւ երեկոյին Ս. Գառարազը Հայրը ի զուսի Միաբա-

նութեան զբաշտաւանով մուտ գործեց ի Ս. Թարութիւն: Ս. Գերեզմանի ուխտի արարողութիւնէն յետոյ զբաշտաւանի Թափաղով առաջնորդուեցաւ Գիւս Խաչի մատուղը. հոն եւ ուխտի արարողութիւնը կատարելէ յետոյ բարձրացաւ Ս. Լուսաւորի եկեղեցին, ուր զԼրապախաչի արարողութիւնէն յետոյ կատարուեցաւ կիրակեա. մուտք եւ Նախատեսակի պաշտամունքը:

9 Նոյեմ. Կիր. — Առաւօտեան պաշտամունքը եւ Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Ս. Թարութեան Տաճարի մեր Ս. Լուսաւորի եկեղեցւոյ մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան: Զինի Ս. Գառարազի տեղի ունեցաւ Գիւս Խաչի մեծահանգէս Թափօրը Ս. Թարութեան Տաճարին մէջ, Ս. Գերեզմանին շուրջ, Նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Գառարազը Հոր: Թափօրէն յետոյ Ն. Ամենապատուութիւնը վերադարձաւ Գառարազարան: — Զինադպարի առթիւ Ն. Ամենապատուութիւնը ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Առանեանի, Ներկայ գտնուեցաւ Անգլ. Զինուորական Գերեզմանատան հանգիստութեանց եւ ծաղկեպսակ գրեւ Յուշարձանին առջև:

♦ 10 Նոյեմ. Բշ. — Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Առանեանի զինի միջօրէի այցելութիւն տուաւ Երուսաղէմի քաղաքապետ Վսեմ. Լ. Կրէյվիչին:

♦ 12 Նոյեմ. Դշ. — Երեկոյին Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը Ներկայ գտնուեցաւ Բարձր Գովիտի պատուական ընդունելութեան որ տեղի ունեցաւ Բարձր Գովիտիի ապարանքին մէջ:

♦ 13 Նոյեմ. Եշ. — Այսօր առաւօտեան Երուսաղէմի Անգլիկան եպիսկոպոս Գեր. Տ. Սուտարթ ընկերակցութեամբ Գեր. Տօթթ. Գլխիկ այցելութիւն տուաւ Ամեն. Ս. Գառարազը Հոր:

♦ 15 Նոյեմ. Եր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադրի մատարան մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան:

♦ 16 Նոյեմ. Եր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Անազ Սեղանի լրաց. Գառարազին էր Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Առանեան, Քարոզեց Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան, բնաբան շնորհալով Տէր Ռուստմիկ կալ յաջորդաւ:

♦ 20 Նոյեմ. Եշ. — Երեկոյին Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը Ներկայ գտնուեցաւ Երուսաղէմի կառավարիչ Վսեմ. Գոլթի պաշտօնական ընդունելութեան որ տեղի ունեցաւ իր բնակարանին մէջ:

♦ 21 Նոյեմ. Ուր. — Վաղան Ս. Լեւոսակապետաց տոնին առթիւ Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը ի զուսի Միաբանութեան Ս. Լեւոսակապետաց եկեղեցին գնաց եւ Նախագահեց երեկոյեան պաշտամունքին եւ Նախատեսակին:

♦ 22 Նոյեմ. Եր. — Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը Նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին ի Ս. Լեւոսակապետ եւ Ներկայ գտնուեցաւ Ս. Գառարազին որ մատուց Հոգ. Տ. Միւռնի Վրդ. Գրեկիեան:

Երեկոյին Ամեն. Ս. Գառարազը Հայրը Ներկայ գտնուեցաւ Լիբանանի Ընդհանուր Հիւպատոսի պաշտօնական ընդունելութեան, Լիբանանի առաւելութեան տարեգարմին առթիւ, որ տեղի ունեցաւ Հիւպատոսարանի մէջ:

♦ 23 Նոյեմ. Կիր. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Թարութեան, մեր Ս. Գողգոթայի մատարան մէջ: Գառարազին էր Հոգ. Տ. Սերովբէ Վրդ. Մանուկեան:

Ս Ի Ո Ն

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՅ 1947 ՏԱՐԻՈՅ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

ԱՐՏԱՌԱՋԻ ԱՐՔԵՊՍ. — Հոփսիմեկ եւ	
Գայիանեկ կոյսե՛ր Սպանիոյ մէջ	420, 452
Թ. ՕՇԱԿԱՆ. — Հայ Բանասիրութիւնը	
եւ էջմիածին	119
Արեւելահայ բանասիրութիւնը եւ	
էջմիածին.	345, 380, 417

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. —

ԱՇՈՏ. ԳՐԱՇԻ. — Կոմիտասի սրինգը	448
ԱՐԵՏԻՍ ԹԷՔԷՆԱՆ. — Սա բու ափերեզ	212
Գ. ՄՈՒՇՆՆՑ. — Բժիշկը	274
ԴԱՌԹ ՇԱՀԱՄԵԱՆ. — Խորհուրդին	
մէջ իրիկուան	416
ԵՂԻՎԱՐԻ. — Դարերն ի վեր	80
Վաղարամը	212
Մօրս	242
Տարիներ վերջ	304
Դարեգին Կաթողիկոս	344
ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ՎՐԴ. — Անցնող Օրերը	18
Կ'իջնես ով Տէր	179
Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. — Տո՛ւր մեզի, Տէր	46
Նախասօմակ	180
Գանձարան եւ իմ հոգին	274
Իսկային	379
Մ. Տ. — Մահը	243
Թ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ. — Ա. էջմիածին	83
Թ. ՕՇԱԿԱՆ. — Ոսկի Ուռնակը	85
Ն. Մ. — Լուսաւորչի Աղերսը	272
Ն. ԿԱՏԱՐ. — Տար մեզ ով նաւ	415
Ռ. Ա. — Երկիրը՝ Դրախտ	47
Վ. ԹԷՔԷՆԱՆ. — Եկեղեցին Հայկական	84

ԽՄԲԱՐԱԿԱՆ. —

Քաւամբակ մը	
Անցնող տարին	
Մեծ պանֆի խոնք	
Մայր Աթոռը	
Յարութեան զօրութիւնը	

Սփիւռք եւ գրականութիւն (Ա-Զ)	
	193, 225, 258, 289, 369, 401
Վեհափառ Յոբելեար Տ. Տ. Գարե-	
գին Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն	
Կիրիկիոյ , ,	329
Տարեփակ	433

ԿՐՈՆԱԿԱՆ. —

ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԹՂՍ. — Առխառանքի զա-	
ղափարը Քրիստոնէութեան մէջ	353
Ե. — Մեզ խօսքեր	11, 36, 164, 198, 229,
	261, 295, 372, 406, 436
» Բարոյական երգողութիւնը	39
Ե. Վ. Տ. — Հայաստանեայց եկեղեցին	
	265, 298, 374, 411, 444
Թ. Ն. Գ. — Տեւական հրաշքը	41
Վերջին նշանը	378
ԽԱԼԻԼ — ՃԻՊՐԱՆ — Թրգմ. Թ. ՇԷՅԼ-	
ՄԷԼԵԱՆ. — Տեառնեղբայր Թա-	
կոբոս եւ վերջին ընթերիքը	200
Յակոբոս Զեբեթիայի որդին	232
Երանիներ	263
Կ. — Տօն Ալլակերպութեան Տեառն	293
ՊՍԱԿ ՎՐԴ. ԹՈՒՄԱՅԵԱՆ. — Թարու-	
քեան խորհուրդը	168

ԿՐՈՆԱ — ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

ՄԵԹԵՐԼԻՆԿ. — ԹՐԳ. ՊԱՐԳԵՆԻ. — Խո-	
րիմաս կեանքը	170
Ներքին գեղեցկութիւնը	203
Հոգին կը սրափի	234
Մ. — Կեանքի վերաբերեալ հարցեր —	
Իսկայլ. —	409, 439

ԿՐՈՆԱՊԱՏԱԿԱՆ. —

1	
8	
33	ԵՂԻՇԷ ՎՐԴ. — Նարեկը Հայ գրակա-
	նութեան մէջ 14, 42, 140, 174
73	208, 228, 268, 301
161	Թ. Ն. Գ. — Մահուան խորհուրդը 178

Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ա Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն . —

Արձանագրութիւններ Ազգային Ե. կեդեցական ժողովի. —	24, 57, 146
ԵՂԻՇԷ ՎՐԻ. — Էջմիածնի մեակու. բային դերը	96
ՅԱՆՈՒՅ ՎՐԻ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ. — Էջմի. ածնի ֆաղափական գործունեու. քիւնը	106
Ն. Յ. ԽԻՒՏԱՎԷՐՏԵԱՆ. — Հայ եկեղե. ցական երաժշտութիւնը	143
Ն. Վ. Պ. — Էջմիածին եւ Երուսաղեմ Էջմիածին եւ Պոլիս	20 48, 137
ՍԵՐՈՎԷԷ ՎՐԻ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. — Էջմիածնի կրօնական դերը	90

Մ Ա Ց Ե Ն Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն . —

Յ. ՕՇԱԿԱՆ. — Ներսէս Լամբրոնացի	244, 275, 306, 383
--------------------------------	--------------------

Ն Շ Խ Ա Ր Ք Ն Ա Խ Ն Ե Ա Ց . —

Հրատ. Ն. Վ. ՄՈՎԱԿԱՆ. — Խրատա. կամ բան սիրոյ եւ խաղաղութեան Տաղ Ս. Ասուածածնի	18 213
Տաղ Աւետեաց Ասուածածնի	243
Մեծացուցե Շարականներ	385
Պարականոն Շարականներ	454

Պ Ա Ղ Ե Ս Տ Ի Ն Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն . —

ՊԱՂԵՍՏԻՆՑԻ. — Թուահամար Պա. ղեսիին բնակչութեան	287
Նային Քաղաքը	308
Կանա Քաղաքը	397

Տ Ո Մ Ա Ր Ա Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն . —

ՊԱՐԳԵԻ ՎՐԻ. ՎՐԹԱՆԵՍԵԱՆ. — Հին եւ նոր Տումարները, անոնց իրարմե. ունեցած տարբերութիւնը եւ Մը. ռագաթիկ	214
---	-----

Լ Ե Զ Ո Ի Ա Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն . —

ՀԱՅՐԻԿ ՎՐԻ. — Տիեզերական լեզու	422
ՊՐՈՅ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ. — Եւրոպական ազդեցութիւնը հայերէնի վրայ եւ լատինագրան հայերէն, 52, 183, 218, 247	
Աւստրալոգրա կամ նոր հայերէն 284, 313	

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն . —

ԱՐՏԱՒԱԶԻ ԱՐՔԵՊՍ. — Կիլիկեան ամ. բոցներ, Կոնիկոս, 55, 149, 280, 310, 387	
ՀԱՅԿ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ. — Թորոս Բ. Իսխա. նին առաջարկը Երուսաղեմի Ա. մարի Ա. քաղաւորին	391
ՍԻՆ. — Եպիսկոպոսական Զեմոնդ. րութիւն Անթիլիասի մեջ	60

Պ Ա Տ Մ Ա Հ Ո Գ Ե Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն . —

Ե. — Պատմութիւնը հոգեբանութեան համար ինչպէս կրնայ ըլլալ աղ. բիւր տեղեկութեանց	393
---	-----

ԲԱՐՈՑԱԽՈՍԱԿԱՆ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐ.

HERBERT READ - Թարգմանաբար. — Քիւրեկարդ	426, 449
---	----------

Գ Ր Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն Ք . —

Համայնապատկեր Հայ մեակոյթի	29
Բարձր Բերդ	30
Անգիւն	30
Քաւոնդ դար Գրականութիւն	61
Ե. Վ. Տ. — Ոսկի կամուրջ	154
Դեպի լոյս եւ կեանք	358
Ասուածածնի մարդը	360
Կարմիր Ապաւանակի օրագրէն	430

Կ Ո Ն Դ Ա Կ Ն Ե Ր . —

Կոնգակ Ամենայն Հայոց Կաթո. ղիկոսի	66
Ողջոյն սիրոյ եւ հաւատարմութեան առ Մայր Աթոռն Էջմիածին	70
Ամենայն Հայոց Հայրապետի կոն. վակը՝ ուղղուած Յոսէփեար Վեհա. փառ Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթո. ղիկոսի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ	322
Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրա. պետի կոնգակը՝ ուղղուած Նիւ. Եօքի Համահայկական ժողովին	362

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք . —

Յոսէփեան Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթոլիկոսի Կիլիկիոյ Վարսուեամեայ Յոսէփեան Վեհա. փառ Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթոլի. կոսի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ	27 332
---	-----------

Յոբելյանական հանդեսներ՝ Նաժարի, Հայձայի եւ Ամմանի մէջ	343
Յոբելյար Տ. Հայկազուն Քնն. Ոսկերիչեան	221
Յոբելյար Տ. Հայկազուն Քնն. Ոսկերիչեանի խօսքը	250
Մայր Աթոռոյ Սիսեմ Ս. Էջմիածին փոխադրութեան հիմնահարաւանայ Յոբելյանի հանդիսութիւնը	157
Քառասունամեայ Յոբելեան Շ. Պերպերեանի	187
Զատիկի ուխտաւորութիւնը	189
Շնորհաւորական հեռագիրներ	190
Դեռ. Տ. Զարեհ Նպա. մեր մէջ	190
Հոգ. Տ. Գրիգոր վրդ. Ոսկանեան ուսանող ի Լոնտոն	224
Ն. Ս. Օժոթին Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետ Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոսը մեր մէջ	316
Բիւր ողջոյն երկա՛ր կեանք. Խմբ. «Էջմիածին» Ամսաթերթի	324
Ն. Նոյնչափ ողջոյն եւ արտաբուխ մաղթանք - Կիւրեղ Բ. Պատրիարք	327
Թեյասեղաններ ի պատիւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի	366
Ներգաղթ Պաղեստինէն	431
Հարիւրամեակ «Բազմավեպ»ի	457
Պ. Համբարձում Պերպերեանի Համերգը	458
Ներգաղթ Պաղեստինէն	459

Տ Խ Ր Ո Ւ Ն Ի . —

Հանգիստ Ամեն. Տ. Զաւեն Սրբ.	
Արեւադ. Տեր-Նղիսայեանի	255
Կիւրակոս Կիրակոսեան	288
Տ. Գեորգ Վրդ. Ճանորդեան	318
Ոսկան Պէյ Մարտիկեան	319
Նիկոլ Աղբալեան	368
Սեփանոս Մալխասեան	400

Ս . Յ Ա . Կ Ո Ւ Ն Ի . Ն Ե Ր Ս Է Ն . —

Յունուար . — Ամսօրեայ լուրեր	30
Փետրուար . — » »	64
Մարտ . — » »	160
Ապրիլ . — » »	191
Մայիս . — » »	224
Յունիս . — » »	254
Յուլիս . — » »	287
Օգոստոս . — » »	317
Սեպտեմբեր . — » »	367
Հոկտեմբեր . — » »	399
Նոյեմբեր . — » »	432
Դեկտեմբեր . — » »	461

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ՇԱՐԱԿԱՆՔ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ
ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆՔ ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԵԱՆ
ՄԵԾԱՑՈՒՍՑԷՔ, ՇԱՐԱԿԱՆՔ ԽԱԶԻ
ԵՒ ՀԱՄԲԱՐՁԻՔ ԵՒԱՅԼՆ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Էջ՝ 240

Գին՝ 20 Պ. Դ.

ԳՈՀԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԱՂԹԱՆՔ
ՎԱՍՆ

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ

Էջ՝ 16

ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՅՈՒՑԱԿ ԳԻՐՔԵՐՈՒ
ՍՐԲՈՑ ՅԱՎՈԲԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԻՆ

Էջ՝ 52

ՍՏԱՑՈՒԱԾ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱԿԱՆԱԽՈՐ ՀԱՅԵՐ ՆԴԻՊՏՈՄԻ ՄԷՋ, գրեց՝ Գեորգ Մըսրէլեան, Հ. Ներսէս Վ. Ակիսեանի յանձնարանով: Տպ. Սահակ-Մեսրոպ, Գաղիբէ, 1947:

ՄԵԾՆ ՏԻԳՐԱՆ, գրեց՝ Հրանդ Բ. Արմեն: Հրատարակութիւն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան: Տպ. Անթիլիաս, 1947:

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

ՀԱՅԱՑՈՒՑ

ՄԵՍՐՈՊ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՆՇԱՆԵԱՆ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՕՐԱՑՈՅՑ 1948

ՆԱՀԱՆՋ ԹՈՒԻՆ ԲՐԻՍՏՈՄ

(ԸՍՑ ՀԻՆ ՏՈՄԱՐԻ)

(ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԳ)

ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՌՑ ՍԻՍԷՆ ԷԶՄԻԱՇԻՆ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

500-ԱՄԵԱՑ ՑՈՔԵԼԵԱՆԻՆ

ԺԱՄԱԳԻՐՔ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

ՔՐԱՐԵԱԼ

Ս. ՍԱՀԱԿԱՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

ԵՒ

ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ԳԻՒՑՈՑ ԵՒ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻՈՑ

Ջ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յ. ՕՀԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ ԱՐԵՒՍՏԱՀԱՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Բ. ՀԱՏՈՐ

Ի մօտյ տպագրութեան պիտի յանձնուի Լոնսոնի Հայ Գաղութէն Հայ Գրականութիւնը սիրող եւ զայն հաջալերող ազգայիններու մեկեմասութեամբ

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM — PALESTINE